

00381

QADINLAR KEÇİD DÖVRÜNDƏ

Xülasə

Bu məcmuə MONEE layihəsi adı ilə tanınan «Mərkəzi və Şərqi Avropa keçid dövründə: ictimai siyasət və sosial şərait» layihəsinin məhsulu olan 6-cı Regional Monitoring Hesabatının Xülasəsidir. Layihə 1992-ci ildə YUNİSEF Beynəlxalq Uşaq İnkişaf Mərkəzinin (ICDC) İqtisadi və Sosial Siyasət Tədqiqat proqramının bir hissəsi kimi təşəkkül tapmışdır. 6-cı Regional Monitoring Hesabatı beşinci hesabatın davamı olaraq Mərkəzi və Şərqi Avropa və keçmiş Sovet İttifaqında 27 ölkəni əhatə edir

6-cı Regional Monitoring Hesabatına aşağıdakılar daxildir:

- * bölgədə əsas iqtisadi və sosial cərəyanların tə'sirinə mə'ruz qalan ailələr və uşaqlar haqqında ən son mə'lumat
- * qız və qadınların hüquqlarına və rifahına keçid dövrünün tə'sirinə dair tədqiqat. Bura məşğuliyyət, ailə həyatı, sağlamlıq, zorakılığa qarşı təhlükəsizlik və bu məsələlərə dair qərarların qəbul edilməsində iştirak adlı beş tematik fəsil daxildir
- * dəqiq statistik əlavələr də daxil olmaqla zəngin mə'lumat, rəqəmlər və cədvəllər.

Hesabatın tam mətni ingilis və rus dillərindədir

Əvvəlki Regional Monitoring Hesabatlar:

1. *İctimai siyasət və sosial şərait, 1993.*
2. *Uşaq ölümü, sağlamlıq və qidalanma sahələrində böhran, 1994.*
3. *Yoxsulluq, uşaqlar və siyasət: Daha parlaq gələcək üçün məs'uliyyət.*
4. *Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində təhlükədə olan uşaqlar: təhlükələr və və'dlər, 1997 (xülasəni əldə etmək olar).*
5. *Hamı üçün Təhsil?, 1998.*

MONEE layihəsi əsasən İtaliya hökumətinin YUNİSEF ICDC-yə ayırdığı vəsaitlər və YUNİSEF-in Mərkəzi və Şərqi Avropa, Baltika və MDB ölkələrində olan regional nümayəndəliklər və həmçinin Dünya Bankı tərəfindən edilən iyanələr hesabına maliyyələşir. Bu hesabat müəllif hey'əti tərəfindən hazırlanmışdır. Xülasə hesabatın redaktorları Gaspar Fajth və Jane E.Foy tərəfindən təqdim edilmişdir.

Mündəricat

1	Kecid dövrü, uşaqlar və qadınlar	1
	Cinsi bərabərlik və insan potensialının inkişafı	1
	İqtisadi dircəliş və yeni reallıqlar	3
	Yoxsulluq, sağlamlıq və təhsil	4
2	Qadınlar və əmək birjası	5
	Əmək qüvvəsində dəyişkənlik	6
	Məşğulluğun azalması və işsizliyin artması	6
	Əmək haqlarında cender uyğunsuzluğu	7
3	Qadınlar, ailələr və siyasət	9
	Kommunizmin mirası	9
	Ailənin formalaşmasında baş verən dəyişikliklər	10
	Ailə gəlirlərinə kömək	11
	Uşaqlara qayğı məsələlərində baş verən dəyişikliklər	11
4	Qadın sağlamlığı	13
	Qadınların reproduktiv sağlamlığı	13
	Həyat şəraiti və həyat tərzində baş verən dəyişikliklər	15
5	Qadınlara qarşı zorakılıq	16
	Qadınlara qarşı zorakılığın canlı təsviri	16
	Qeydə alınan zorlama halları və ailə daxilində baş verən zorakılıqlar	17
6	Qadınlar dəyişikliklərin həlledici qüvvəsi kimi	19
	Qadınlar siyasi və iqtisadi həyatın zirvəsində	19
	Qadınlar vətəndaş cəmiyyətinin təməl daşlarıdır	21
	Nəticə	22

1 KEÇİD DÖVRÜ , UŞAQLAR VƏ QADINLAR

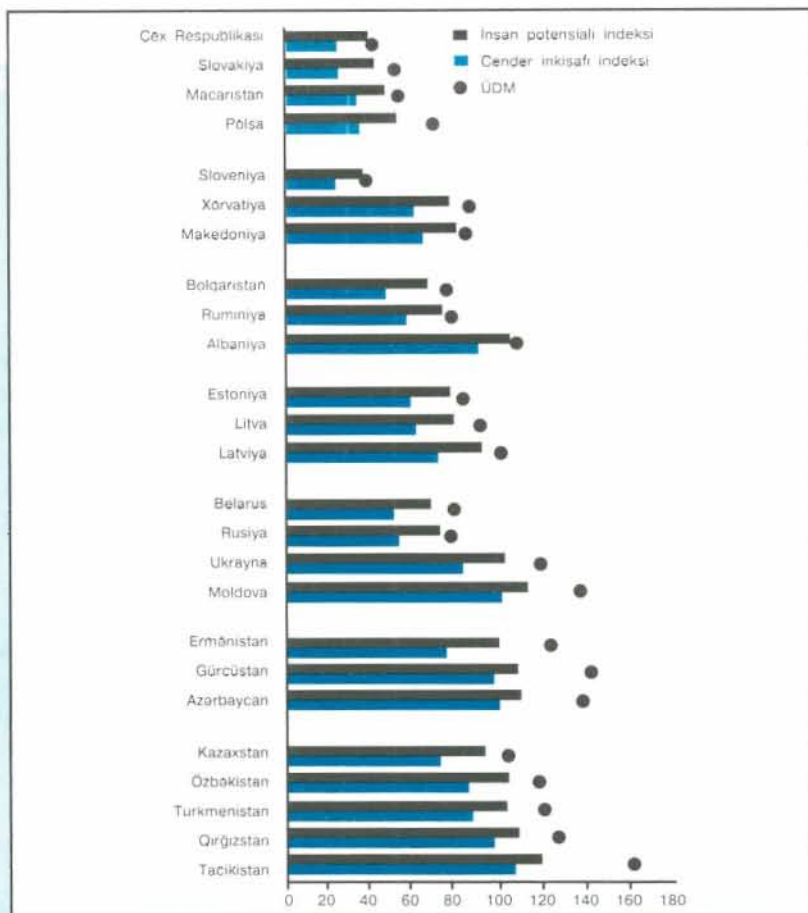
YUNİSEF mütəmadi olaraq kommunizmin süqutundan sonra Mərkəzi və Şərqi Avropa və keçmiş Sovet İttifaqında baş verən tarixi dəyişikliklərin uşaq və qadınlara təsirinin monitorinqini həyata keçirir. Bu ilki Regional Monitorinq Hesabatın əsas diqqəti bölgədə olan 27 ölkənin əhalisinin tam yarısını əhatə edən 150 milyon qadının və 50 milyon qızın hüquqları və rifahına yönəldilmişdir. Qəbul edilmişdir ki, qadınların statusu bəşəriyyətin inkişafı və uşaqların rifahının həssas göstəricisidir. Buna görə də qadınların hüquq bərabərliyi məsələsi keçid dövründə kənarda qalmamalı, əksinə onun ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməlidir.

Hesabatın birinci fəslində bölgənin əsas iqtisadi və sosial cərəyanları haqqında ən son məlumatlar nəzərdən keçirilir ki, bunun vasitəsi ilə də qadınların vəziyyəti ilə bağlı tədqiqatın tam mənzərəsi açılır. Bundan əlavə hesabat cinsi bərabərlik və inkişaf arasında olan bağlılıqları tədqiq edir və Qadınlara Qarşı Hər Növ Ayrıseçkiliyin Ləğv Edilməsi Konvensiyası altında olan keçid dövrü ölkələr tərəfindən verilən öhdəlikləri nəzərdən keçirir. Burada verilən beş tematik fəsilə iqtisadi, sosial və siyasi transformasiyaların müxtəlif səviyyələrinin gender məsələləri ilə nə qədər qırılmaz əlaqələrin olduğu göstərilir. Bunlar məşğuliyyət, ailə həyatı, sağlamlıq, zorakılığa qarşı təhlükəsizlik və bu haqda qərarların qəbul edilməsində iştirak fəsiləridir.

Cinsi bərabərlik və insan potensialının inkişafı

Keçid dövründə iqtisadi transformasiyanın əsas məqsəd olmasına baxmayaraq, hamı tərəfindən qəbul edilmişdir ki, millətin həyat səviyyəsinin artırılması iqtisadi istehsaldan daha da vacibdir. İkinci səhifədə verilən 1-ci sxem BMT İnkişaf Proqramının İnsan Potensialı İndeksində uyğun ölkənin tutduğu mövqeyi təqdim etməklə keçid dövrünü yaşayan bölgədə millətin həyat səviyyəsinin tam təsvirini verir. (1990-cı ildə təqdim edilən İnsan Potensialının İndeksi iqtisadi istehsal, sağlamlıq və təhsil sahəsində əldə edilən nailiyyətlərin birləşməsidir). Ən son məlumatlara əsasən keçid dövründə olan ölkələr bu indeksə əsasən 37-ci yeri tutan Sloveniyadan tutmuş 118-ci yerdə gedən Tacikistanadək təsnif edilir. Ümumən Beynəlxalq təsnifatda 174 ölkənin adı vardır. Hesabatda verilən təhlillər göstərir ki, bölgəyə daxil olmayan qonşu dövlətlər ilə müqayisədə keçid dövrünü yaşayan ölkələrin vəziyyəti yuxarıda qeyd edilən məsələlərə əsasən qənaətbəxşdir. Lakin bura ÜDM-un göstəricilərini şamil etmək olmaz. Diaqramda insan

İnsan potensialının inkişafı və ya cəndər indeksinə nəzər salarkən təsnifatda keçid dövrü ölkələrin beynəlxalq səviyyədə vəziyyəti cənaət bəxşdir

Sxem 1 - Keçid dövrü ölkələrin təsnifatı, 1995

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 1.1

potensialının inkişafının təsnifatı (qara qrafa ilə) və ÜDM-a əsasən Beynəlxalq təsnifat (qara nöqtələrlə) verilir.

Bundan əlavə 1-ci sxem həmçinin onu da göstərir ki, gender məsələləri ilə əlaqədar inkişaf indeksi tətbiq edilən zaman keçid dövründə olan ölkələr sisteməlik olaraq təsnifat cədvəllərində irəliyə doğru hərəkət edərək 10-15-ci yerləri tutur. (Gender məsələləri ilə əlaqədar inkişaf indeksində insan potensialının inkişafı me'yarı əsasən bu təsnifat üzrə ölçülür: qazanılan gəlirə görə cinsi bərabərsizlik, həyat şəraiti və təhsilin səviyyəsi. Bu diaqramda göy qrafa ilə işarə edilmişdir). Bu me'yara əsasən, məsələn, Macarıstan və Polşa İnsan Potensialı İndeksində yer tutan qonşu Argentinanı üstələdiyi və Uruqvaya yaxınlaşdığı halda Sloveniya və Çex Respublikaları İtaliya və İrlandiya səviyyəsinə çatırlar. Sosial inkişaf mərhələsində olan keçid dövrü regionun nisbi üstünlüyünün mənası qadın və qızların bir cəm halında götürülməsi ilə bağlıdır və bu da öz növbəsində cinsi bərabərlik şərtlərinin nisbi üstünlüyünə gətirib çıxarır. Uşaq və ana sağlamlığı təməli üzərində qurulan YUNİSEF-in təsnifatı da bu müqayisəli səviyyəni təsdiq edir.

Təhsil, səhiyyə xidmətlərindən geniş və nisbətən bərabər surətdə istifadə edilməsi və iş yerləri ilə təmin olunma keçmiş kommunizm dövründən qalma müsbət bir mirasdır. Bu miras pas atmış, lakin keçid dövrünün çətinlikləri zamanı tamamilə məhv olmamışdır. Məsələn 41 inkişaf etmiş ölkədə bilik səviyyələrinə görə 13 yaşlı qız və oğlanlar arasında aparılan 1995-ci il beynəlxalq araşdırma göstərmişdir ki, Çex Respublikasında olan tələbələr elmi biliklərdə ikinci, riyaziyyatda isə altıncı yeri tutmuşlar. Həmçinin əldə edilən məlumatlar hətta zəif inkişaf səviyyəsinə malik keçid dövrü ölkələrində belə əsas təhsil sahəsində heç bir sisteməlik gender uyğunsuzluğunu aşkar etməmişdir. Bundan əlavə keçid dövrü ölkələrin hamısı istər Qadınlara Qarşı Hər Növ Ayrışdırılıqın Ləğv Edilməsinə dair 1979-cu il, istərsə də Uşaq Haqlarına Dair 1989-cu il Konvensiyalarını imzalamış və ratifikasiya etmişlər. Bu təqdirəlayiq bir haldır.

Bununla belə hesabat daha dərin və müfəssəl təhlillər vasitəsilə kommunizm dövründə əldə olunan mühüm nailiyyətlər arxasında uyğunsuzluqlar da aşkar etmişdir. Keçid dövrü ölkələrinin yuxarıda adı çəkilən konvensiyalara müvafiq olmasına dair Milli hesabatların beynəlxalq təhlilləri göstərir ki, bərabərlik məfhumunda kommunizmdən qalma bir sıra ciddi struktur çatışmazlıqları vardır (xüsusən də de-yure və de-fakto bərabərlik arasında böyük təzad vardır). Bu da keçid dövründə həll edilməlidir. Təəssüf ki, 1989-cu ildən bu vəziyyət heç də ürəkəçən olmamışdır. Belə ki, bir çox ölkələrdə 1990-95-ci illərdə İnsan Potensialının İnkişaf Səviyyəsi daha kəskin, Rusiyada olduğu kimi 37-ci yerdən 66-cı yerə yuvarlanmaqla nəticələnmişdir.

İqtisadi dirçəliş və yeni reallıqlar

Şübhəsiz, 1989-cu ildən sonra iqtisadi istehsalın nəzərəcərpacaq dərəcədə tənəzzülü insan potensialının inkişaf indeksinin aşağı düşməsinə səbəb olmuşdur. 1990-cı ilin birinci yarısında ÜDM, bir sıra istisnalar ilə, Mərkəzi Avropada 15-25%, Cənub-Şərqi Avropada 35-45%, keçmiş Yuqoslaviya, Baltik ölkələri, Qərbi MDB, Zaqafqaziya və Orta Asiya respublikalarında 50%-dən də çox aşağı düşmüşdür (bunlar Regional Monitoring hesabatda verilən yeddi sub-regionlardır). Dövlətlər həmçinin gəlirlərin kəskin aşağı düşməsindən əzab çəkirlər ki, bu da onların vergilərin artırılması imkanını azaldır. Bir çox ölkələrin iqtisadiyyatı bərpa olunmağa başlamışdır. Lakin bu yalnız Mərkəzi Avropa ölkələrində baş vermişdir. Onların iqtisadiyyatı nəinki səmərə vermiş, hətta böyük iqtisadiyyata çevrilmişdir. 1998-ci ilin rəqəmlərinə əsasən Polşa və Sloveniya iqtisadi istehsal səviyyəsinə görə keçiddən əvvəlki dövrü üstələmişdir.

Özəl sektorun inkişafına baxmayaraq (1998-ci ildə əksər ölkələrdə iqtisadi fəaliyyətin 50-70%-i bu sektorun üzərinə düşür), hesabat müəyyən etmişdir ki, üzücü struktur problemlərin olması iqtisadi dirçəlişə kölgə salır. Bu şəraitdə qara iqtisadiyyat kök salır və bir çox ölkələrdə əmək haqlarının təminatı perspektivləri qaranlıq olaraq qalır.

1990-cı illər ərzində demək olar ki, bütün keçid dövrü ölkələrdə iş yerləri azalmışdır. Bu ölkələrdə öz iş yerlərini itirən insanların ümumi sayı 26 milyona çatmışdır ki, bu da ilkin mərhələnin 13%-i qədərdir. İş yerlərini itirənlərin yarısından çoxu qadınlardır.

Real gəlirlər sahəsində də kəskin azalma vardır və gəlirlər arasında uyğunsuzluq nəzərəcarpacaq dərəcədə artmışdır. Təhlillər əyani şəkildə göstərir ki, hətta ÜDM artsa belə, iş yerləri ilə təmin olunma səviyyəsi və real gəlirlər geriləməyə meyllidirlər. Bu da iş yerləri az olduğu bir zamanda ailələri iki gəlir mənbəyi axtarıb tapmağa (və əmək birjasında qadınların yüksək iştirakını) vadar edir. Bir çox MDB ölkələrində məvəciblər mütəmadi olaraq ya verilmir, ya da gecikdirilir. Hesabat aşkar etmişdir ki, bu problemlərin tez-tez baş verdiyi sahələrdə qadın işçilərin sayı daha çoxdur.

Bununla belə xüsusən həyatı vəcib olan təhsil və xidmət sahələri inkişaf etmiş iqtisadi mühitdə müvafiq bilik və bacarıqlara yiyələnən qadınlar üçün iqtisadi imkanların genişləndirilməsini gözləmək daha məqsəda uyğun olardı. Bundan əlavə istehsalın artması və işsizliyin azaldılması yönündə strateji əhəmiyyət kəsb edən şəxsi iş yerlərinin və orta və kiçik müəssisələrin inkişafı qadınlar üçün yeni imkanlar yaradır. Hələ indi də bu yeni iş yerləri və yeni növ məşğulluq sahələrində nə qədər qadın çalışdığı tam araşdırılmamışdır.

Yoxsulluq, sağlamlıq və təhsil

Bir çox hallarda insan potensialının inkişafı indeksi təsnifatında keçid dövrü ölkələrinin səviyyəsinin aşağı düşməsi, həmçinin sosial göstəricilərdə də vəziyyətin bərbad olmasını əks etdirir. Sosial göstəricilərin qalxıb-düşməsi və gəlirlərin azalması səbəbindən dövlət sosial məsələlərə ciddi nəzarət edə bilmir və yeni infrastrukturda şəxsiyyət, sivil və ictimai resurslar hələ də kifayət qədər inkişaf etməmişdir.

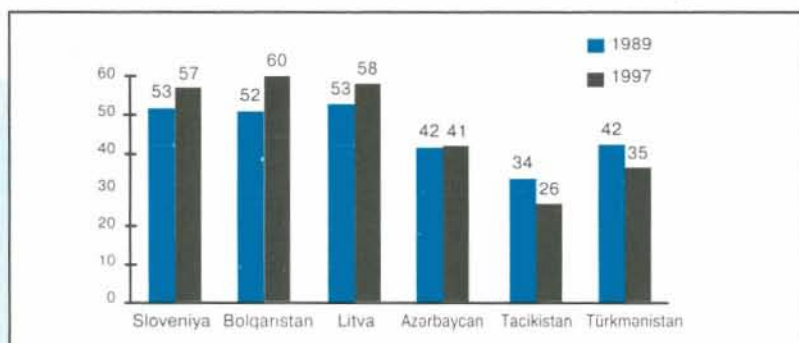
Uyğunsuzluğun genişlənməsi bir sual doğurur: Görəsən iqtisadi artımın bəhrələri ədalətlə necə bölünəcəkdir? Araşdırmalar yoxsulluq həddini günə 4 ABŞ dollar hesabı ilə götürərək bu qənaətdə gəlmişdir ki, 1993-94-cü illərdə təqribən 120 milyon insan- regionda yaşayan 414 milyon əhəlinin 30%-i yoxsulluq içində yaşayır. 1988-89-cu illərdə bu rəqəm 13,6 milyon olmuşdur. Hesabatda aşkar edilən dəlillərə görə keçid dövründən əvvəl bir az imkanı olanlar indi daha az imkana malikdirlər. Uşaqlı ailələr bundan bir az çox itirmiş, çoxuşaqlı ailələr isə daha çox itirmişlər. Məsələn, Rusiyada ikiuşaqlı ailələrin 37%-i, üçuşaqlı ailələrin 50%-i, dörd və daha çox uşaqlı ailələrin 72%-i 1997-ci ildə rəsmi yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşamışlar. Bundan əlavə etnik münəqişələrə görə regionun bir sıra yerlərində yüz minlərlə qaçqın və məcburi köçkün vardır. Qadın və qızların əksəriyyət təşkil etdiyi bu insanlar xüsusən təhqir və məhrumiyətlər qarşısında daha zəifdirlər.

Keçid dövrünün başlanması ilə müşayət olunan və əvvəlki hesabatlarda aşkar edilmiş yaşlı əhəlinin gözlənilməz dərəcədə pisləmiş orta ömür həddi bir sıra ölkələrdə bərpa edilmişdir. Lakin mə'lumatın əldə edildiyi ölkələrin təqribən 1/3-də 1997-ci ildə orta ömür həddi azalmış və yaxud yaxşılaşmamışdır. Belə ki, keçid dövründə körpə ölümünün səviyyəsi artmaqda davam etmişdir. Uşaq və körpə ölümü səviyyəsində hələ də kəskin uyğunsuzluqlar vardır. Uşaq ölümünün çoxunun qarşısının alınması mümkünliyünü nəzərə alsaq vəziyyət tezliklə yaxşılaşa bilər. Təhlillər göstərir ki, hər il regionda minlərlə uşaq və gənclər baş verən saysız bədbəxt hadisələrdən tələf olurlar.

Bundan əlavə qidalanma, uşaq etinasızlığı və gənclər arasında intihar halları həddinin yüksək göstəriciləri ona işarə edir ki, keçid dövründə uşaqların rifahı ciddi olaraq pisləşmişdir. Hesabatda qızların əlverişsiz şəraiti haqqında dəqiq heç bir dəlil göstərilməməsinə baxmayaraq göstəricilərə görə yaşlı qadınlar öz uşaqları ilə birlikdə qeyri-sağlam həyat tərzini və nəzərə çarpan iqtisadi və psixoloji gərginliklə üzləşməlidirlər.

Təhsil ilə bağlı göstəricilər qarışıq bir mənzərə verir. Əsas təhsilə cəlb edilmə nisbətən cüzi aşınmalara məruz qalmış və bir çox ölkələrdə yuxarı orta təhsil məktəblərinə qəbul artmışdır. Bununla belə təhlillər təhsil sistemi və resurslarına əsas təzyiq vasitələri ilə bağlı bundan əvvəlki hesabatların çıxardığı nəticələri təkrar edir. Bu təsirlər təhsilin keyfiyyətini sarsıdır və valideynləri ağır maliyyə yükü altında qoyur. Xüsusən Rusiya və bir sıra MDB ölkələrində texniki peşə məktəblərinə qəbulun səviyyəsi aşağı düşmüşdür. Bu, əsasən oğlanların üstünlük təşkil etdiyi texniki və peşə məktəblərinə daha çox təsir etmişdir. Bu arada təhsilə cəlb edilmə bir çox ölkələrdə hətta artdığı bir zaman orta məktəblərdə sayca qızların oğlanlara nisbətən üstünlüyü müəyyən edilmişdir. Hesabatda verilən 2-ci sxem yuxarı orta təhsil məktəblərdə qızların sayca çox olduğu ölkələri göstərir. Bu nisbət 1989-cu ildən artmış, göstəriciləri daha aşağı olan ölkələrdə isə bu nisbət azalmağa meylli olmuşdur. Hesabatda qız və qadınların biliklərə yiyələnməsi əhəmiyyəti vurğulanır. Belə ki, keçid dövrü ölkələrinin iqtisadiyyatlarının inkişafı fiziki gücdən daha çox yüksək beyinlərə əsaslanır.

*Hesabat ali
təhsil
səviyyəsində bir
sıra hallarda
qutbləşməni
aşkar etmişdir*

Sxem 2 - Yuxarı orta təhsil məktəb tələbələri arasında qadınların nisbəti 1989-1997 (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 1.17

2 QADINLAR VƏ ƏMƏK BİRJASI

Güclü iqtisadiyyat qadın hüquqlarının bərabərliyinin əsas təməliyə daşır. Bu təməl qadınlara insan hüquqlarını həyata keçirməkdə kömək edir. Hesabatın ikinci fəslində qadınların əmək qüvvəsi qismində çıxış etməsi, işsizlik və yeni özəl sektorlara cəlb edilməsi məsələlərinə nəzər salınır. İş müqabilində qadınlara ödənilən məvacib uşaqlarının rifahı və ailə büdcələrinin yaxşılaşmasında qadınların rolu baxımından çox mühümdür.

Əmək qüvvəsində dəyişkənlik

Keçid dövrünün əvvəlində dünyanın yerdə qalan bölgələrində qadınlar ilə müqayisədə keçid dövrü ölkələrində qadınların əmək qüvvəsi qismində çıxış etmə səviyyəsi yüksək olmuşdur. Baltik ölkələri və yaxud Belarusiya, Rusiya və Ukraynada bu bölgədə bazar iqtisadiyyatında lider olan İsveç ilə müqayisədə əmək qüvvəsində cinsi uyğunsuzluğun səviyyəsi yalnız bir neçə faiz olmuşdur. Polşa, Macarıstan, Rumıniya və Azərbaycanda cinsi uyğunsuzluğun səviyyəsi bir qədər yüksək olmuşdur ki, bu da müvəffəqiyyətlə ABŞ və ya Fransa kimi qərb ölkələri ilə müqayisə oluna bilərdi. Bundan əlavə Qərb iqtisadiyyatı ilə müqayisədə keçid dövrü ölkələrində qadınlar əmək fəaliyyəti dövründə adətən tam iş gününə malik olmuşlar.

Planlı iqtisadiyyat böyük əmək qüvvəsi tələb etdiyindən dövlət ailələrə edilən yardımlar və müavinətlər vasitəsilə qadınların məşğulluğunu həvəsləndirirdi. Bundan əlavə qadınlar saatlarla ev işləri ilə məşğul olmalı idilər. Bu iqtisat məşəqqət Mərkəzi və Şərqi Avropada həftədə 70 saat iş səviyyəsinə çatırdı ki, Qərbi Avropada qadınlar ilə müqayisədə bu həftədə təqribən 15 saat çox idi.

Keçid dövrü regionda məşğulluq müstəvisini çox dəyişmiş, həm qadınların, həm də kişilərin üçün əmək təhlükəsizliyini zəiflətməmişdir. Məlumatların mövcud olduğu 14 ölkənin 10-da qadın əmək qüvvəsinin səviyyəsi 1989-cu ildən azalmışdır. Bununla yanaşı kişilərin əmək qüvvəsində iştirakı da ümumən aşağı düşmüşdür. Ümumiyyətlə gender balansında heç bir «tektionik» dəyişiklik olmamışdır. Belə ki, hesabatda verilən dəqiq rəqəmlər göstərmişdir ki, əmək bazarı fəaliyyətinin demək olar ki hər səviyyəsində qadınlar kişilərə nisbətən daha çox iş yerlərini itirməyə meylli olmuşlar.

Məşğulluğun azalması və işsizliyin artması

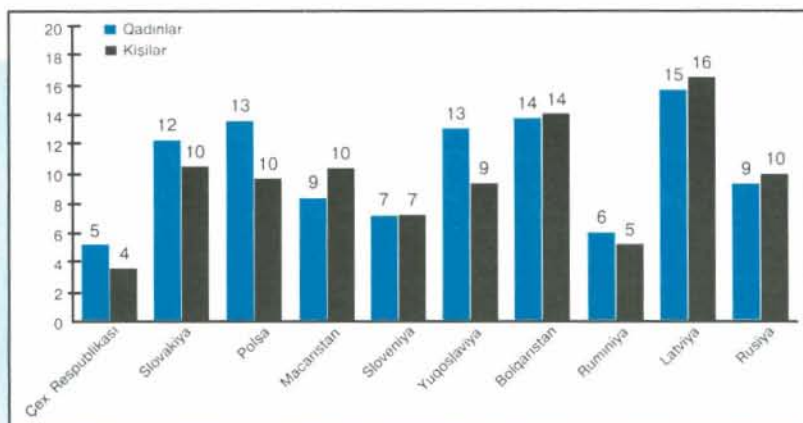
Keçid dövründə 26 milyon iş yeri itirilmişdir. Rəqəmlər göstərir ki, iqtisadi islahatların önündə gedən ölkələrin bir çoxunda 14 milyon iş yerini məhz qadınlar itirmişlər. Macarıstanda qadınlar iş yerlərinin 1/3-ni itirdiyi halda kişilər arasında bu rəqəm 1/4 olmuşdur. Polşada 1,6 milyon qadın işsiz qalmışdır. 1990-95-ci illərdə Rusiyada 7 milyon qadın iş yerlərini itirdiyi halda kişilər arasında bu rəqəm 1-2 milyon olmuşdur. Rəqəmlər göstərir ki, bir sıra ölkələrdə iqtisadiyyat dirçəlməyə başlasa da belə, qadınlar öz iş yerlərini itirməkdə davam etmişlər. Kişilər isə yeni imkanlar axtarmağa başlamışlar. Region boyunca hələ də qadınlar iş qeydiyyatında olan insanların 40-50 %-ni təşkil edir.

3-cü sxem 1997-ci ildə 10 ölkədə işsizlərin sayını göstərir. Əlbəttə ki, bu rəqəm qadınlar ordusu, iş yerlərini itirən kişilər və eləcə də işsizlik məvhumu ilə ilk dəfə qarşılaşanlar üçün problemin insani tərəfini tam əks etdirə bilməz. İstər fərdlər istərsə də sosial sistemlər bu vəziyyətin öhdəsindən gəlməkdə hazır deyillər. Region boyunca hal-hazırda qadın işsizliyi 5-15%-dir. Bu rəqəm cavan qadınlar arasında 7-33%-dir. Bir çox ölkələrdə uzun müddətli işsizliyin nisbəti (bir ildən çox işsiz olanlar) artmaqda davam etmişdir və işsiz qalan qadınların çoxu (adətən çox uşaqlı qadınlar) həm işsiz kimi rəsmi qeydiyyata keçməmələrinə görə, həm də hüquqlarının məhdudlaşdığı səbəbindən müavinət ala bilmirlər.

Həmçinin görünür ki, keçid dövrü iqtisadiyyatında qadınların iqtisadi gələcəyi iqtisadi sektorların artmasından daha çox azalmasından

asilidir. Rəqəmlər göstərir ki, qadınlar əsasən ictimai sahələrdə- səhiyyə, təhsil, sosial xidmətlər və sosial idarəçilikdə daha çox təmsil olunurlar. Özəl müəssisələrdə də bu və ya digər sahələr üzrə imkanların olmasına baxmayaraq dəqiq təhlillər göstərir ki, qadınlar özəl sektorlarda daha az

Kişilər və qadınlar arasında işsizlik səhiyyəsi bir-birinə yaxın olmağa meylişdir. Bununla belə qadınlar nisbətən daha çox iş yerləri itirmişlər

Sxem 3 - 1997-ci il əmək qüvvəsində aparılan tədqiqatlara əsasən gender üzrə işsizlik səviyyəsi (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 2.7

təmsil olunurlar. Bununla əlaqədar təhlillər özəl sektorda işləyənlər arasında gender uyğunsuzluğuna dair bir sıra faktlar aşkar edir. Bunun səbəbi, bəlkə də, ailə qayğılarının olmasına görə qadınların işə götürülməsində məvacibdən əlavə bir qədər yüksək xərclər tələb etməsi ilə əlaqədardır.

Bir çox ölkələrdə fərdi məşğulluq qadınlara nisbətən daha çox kişilər arasında ümumi hal almışdır. Buna baxmayaraq özəl kənd təsərrüfatı sektoru yenidən iqtisadiyyatın mühüm sahəsinə çevrildiyi ölkələrdə- əsasən bölgənin cənub hissələrində qadınlar kişilərə nisbətən daha çox fərdi əməklə məşğul olurlar. Lakin bu işlər adətən çox az ümidlər verir. Fərdi işlə məşğul olan qadınların çoxu ailə torpaq sahələri və ya kiçik fermer təsərrüfatlarının köməyi ilə hətta bir tikə çörək qazanmaq üçün belə mübarizə aparmalı olurlar.

Ümumiyyətlə götürsək, qadınlar kişilərə nisbətən daha az sahibkardırlar. Buna baxmayaraq 9 ölkədə aparılan tədqiqatlara görə qadınlar yeni biznes sahələrinin 1/4 hissəsinin mülkiyyətçisinə çevrilmiş və yaxud bu sahələrdə fəaliyyətə başlamışlar ki, bu da ümidverici bir başlanğıcdır.

Əmək haqlarında gender uyğunsuzluğu

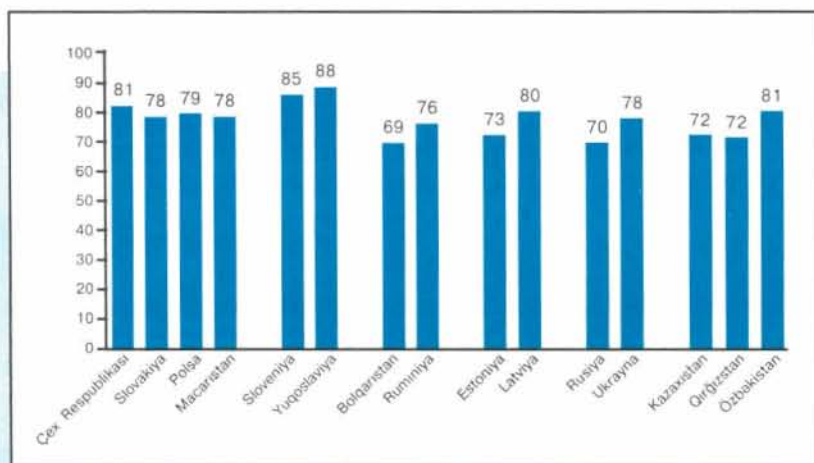
Əmək haqlarında gender uyğunsuzluğu dünyanın hər yerində vardır. Qadınlar kommunizm dövründə də kişilərdən az məvacib almışlar. 4 rəqəmi əyani şəkildə 15 keçid dövrü ölkəsində əmək haqlarında olan gender uyğunsuzluğunu göstərir. Rəqəmlər göstərir ki, bütün ölkələrdə qadınlar kişilərə nisbətən az pul qazanırlar. Qadınların məvacibi kişilərin aldığı əmək haqlarının 70-90%-ni təşkil edir. Gender uyğunsuzluğunda rəqəmlərin yüksək olması bu və ya digər dərəcədə Qərb ölkələrində olan müxtəlifliklər ilə müqayisə oluna bilər.

Maraqlı və gözlənilməz haldır ki, ümumən əmək haqlarında uyğunsuzluğun artmasına və əmək birjasında kütləvi dəyişikliklərin baş

verməsinə baxmayaraq hesabat keçid dövründə gender uyğunsuzluğunun sabit olmasını aşkar etmişdir (gender uyğunsuzluğunun ən çox artımı Bolqarıstanda baş vermiş və 5% təşkil etmişdir).

Hesabat üçün edilən dərin təhlillərdə bölgədə ödənişlər sahəsində gender uyğunsuzluğunun miqyasını hesablamağa cəhd edilmişdir. Müəyyən olunmuşdur ki, təhsil sahəsində gender balansı ödəniş üzrə uyğunsuzluğun səviyyəsini azaltmağa meyllidir. Həmçinin bu da bir faktıdır ki, qadınların aşağı ödənişli işlərdə qruplaşması bu uyğunsuzluğun artmasına meyl edir (təhlillər həmçinin onu da aşkar etmişdir ki, müxtəlif peşə sahibləri olan qadınların gördüyü işlə aldıkları əmək haqları arasında tərs mütənəsiblik vardır).

*Əmək haqlarında
gender uyğunsuzluğu
nəzarəçərnəmə
dərəcəsidir,
təəcüblüdür ki,
bu uyğunsuzluq
keçid dövründə
artmamışdır*

Sxem 4 - 1997-ci il ərzində qadınların aylıq məvacibləri kişilərin qazanqları nisbətində (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №5, Sxem 2.13

Bununla belə hətta müşahidə olunan bütün həlledici amillər nəzərə alınsa belə ödənişlərdə kifayət qədər izahedilməz uyğunsuzluqlar vardır. Bu tam gender uyğunsuzluğunun təqribən 3/4-ü qədərdir ki, növbəti təhlillərdə nəzərə alınmalı və ictimai müzakirələrə çıxarılmalıdır.

Qadınlar üçün iş müqabilində bərabər ödənişlərin və əmək fəaliyyətində bərabər imkanların olması həmçinin uşaqların rifahı üçün də çox mühümdür. Müxtəlif ölkələrdə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, qadınların gəlirlərinin artırılması uşaqların rifahı üçün zəruridir. Bununla əlaqədar heç də əbəs yerə deyil ki, «sırf» ödənişlər üzrə olan uyğunsuzluq problemi (bu elə bir hissədir ki, təhlillər iş və yaxud əsas insanı dəyərlərin səciyyəvi xüsusiyyətləri arasında olan fərqləri müəyyən edə bilmir) bu ölkələrdə ictimaiyyətin uşaq və ailələrə ödənilən müavinətlərin dəyərindən daha vacibdir.

3 QADINLAR, AİLƏLƏR VƏ SİYASƏT

Qadınların həyatında ailənin və ailə həyatında qadınların rolu qadın bərabərliyinin fundamental aspektlərindən biridir. Uşaqlara cavabdehlik qadının cəmiyyətdə mövqeyinin əsas müəyyənedicisidir və ailə elə bir aparıcı ictimai müəssisədir ki, onun vasitəsilə gender məvhumunun rolu və statusu bir-biri ilə əlaqədə olur və onu təşbit edir. Bu fəsilə keçid dövründə qadınların ailə həyatı səviyyəsinin necə də gözlənilməz və nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişməsinə və ailələr ilə bağlı siyasətin nə qədər düzgün tənzimlənməsinə nəzər salınır.

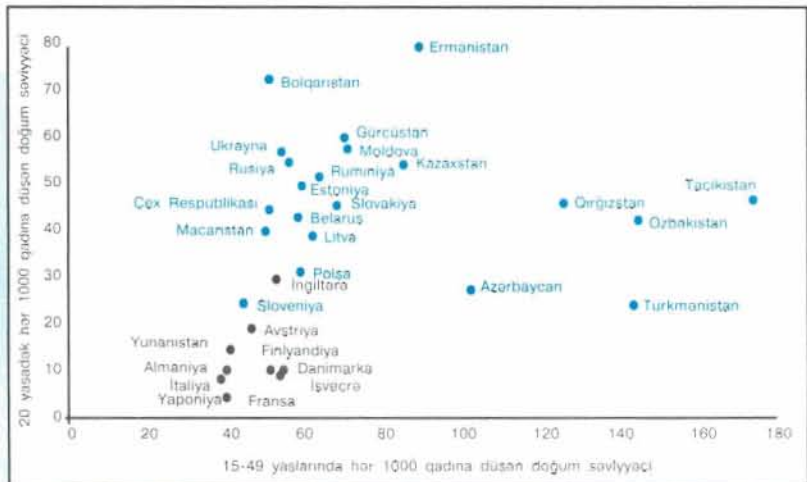
Əmək haqlarında gender uyğunsuzluğu

Bölgələrin və mədəniyyətlərin müxtəlifliyinə baxmayaraq kommunizm sistemi bütün bölgələrdə ailə hüququ və siyasəti məsələlərinə bir siyasi don geydirmişdi. Qadınların yüksək səviyyədə təhsil alması və işlə təmin olunması, həmçinin gələcəkdə güclü işçi qüvvəsini təmin edəcək doğum səviyyəsini artırmaq dövlətin ali məqsədi olmuşdur.

Həqiqətən də qadınların əmək qüvvəsində iştirak səviyyəsi yüksək olduğu zaman ümumi doğumun səviyyəsi, 5-ci sxemdə göstəriləyi kimi, Qərbi ölkələrinə yaxın və daha da artıq idi. Bununla belə Qərbin inkişaf etmiş ölkələri ilə müqayisədə planlı iqtisadiyyatı olan ölkələrdə qadınlar daha tez ailə həyatı qurur və gənc yaşlarında uşaq sahibi olurdular.

Hesabatda verilən diaqram 1990-cı illərin əvvəllərində keçid dövrü ölkələrində və Qərbi Avropada ümumi doğumun və yeniyetmə qızlar arasında doğum səviyyələrinin əyani şəkildə sxemini çəkir. Diaqramda doğum səviyyəsində nəzərəcarpacaq uyğunsuzluğun olması göstərilir. Lakin keçid dövrü ölkələrində gənc yaşlarında doğumun yüksək səviyyəsi Qərbi Avropa ölkələrinə nisbətən bir neçə dəfə artıqdır. Buna baxmayaraq Qərbi ölkələrinə nisbətən bölgədə gənc analıq dövrü daha az təhsil və məşğulluq imkanlarının aşağı düşməsi ilə müşayiət olunur.

*Keçmişin mirası
olan yeniyetmələr
arasında
doğumun yüksək
səviyyəsi indi də
iqtisadi və sosial
təhlükələr ilə
bağlıdır*

Sxem 5 - Yeniyetmə və ümumi doğum səviyyəsi 1990-cı ilin əvvəli (müvafiq yam qrupunda hər 1000 nəfərə düşən doğum)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 3.2

Ailənin formalaşmasında baş verən dəyişikliklər

Hesabat keçid dövrü ilə müşayət olunan bir sıra mühüm demoqrafik dəyişikliklərin təsvirini verir.

• **Doğum səviyyəsi** region boyunca şaquli istiqamətdə aşağı düşmüşdür və by vəziyyət həttə son illərdə belə aşağı düşməkdə davam edir. Keçid dövründə körpə və uşaqların sayı 10-50% azalmışdır. Bunun cəmiyyətə bilavasitə təsir etməsi ilə yanaşı, həmçinin iqtisadiyyatda da uzun müddət əks olunma təhlükəsi vardır. Bir çox ölkələrdə yeniyetmə qızlar arasında doğumun və nigahdan kənar qanunsuz doğumun səviyyəsi artdığı bir zamanda ailələrdə ikinci və ya üçüncü uşağın olması arzu edilməz olmuşdur. Baltik, Qərbi MDB, Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrində doğumun səviyyəsi kəskin surətdə aşağı düşdüyü halda, keçid dövrünün başlanması ilə yeniyetmə qızlar arasında doğuşun səviyyəsi artmışdır. 1992-ci ildən bu səviyyə aşağı düşmüş və 1997-ci ildə ümumən az olmuşdur. Lakin bu göstərici 1989-cu ilə nisbətən yalnız bəzi sub-regionlarda baş vermişdir. Hələ də bu səviyyə Qərb ölkələrindən yüksək olaraq qalmaqdadır.

• **Ailə həyatı quranların sayı** demək olar ki, bütün ölkələrdə azalmışdır. Buna baxmayaraq hazırda bir sıra ölkələrdə bu vəziyyət sabitləşir. Müxtəlif adət-ənənələrə və mədəniyyətlərə malik iki sub-regionda-Baltik və Qafqaz ölkələrində ailə həyatı quranların sayı iki dəfə azalmışdır. Ailənin gec formalaşmasının səbəbi daha çox iqtisadi vəziyyət ilə izah olunsun da, hesabat Mərkəzi Avropa və Baltik ölkələrində nigahdan kənar yaşamaq hallarının artmasını aşkar etmişdir. Son bir neçə ildə orta evlilik yaş həddi yüksəlməyə başlamışdır. Bu vəziyyət tədqiq edilən 14 ölkədən 9-da baş vermişdir. Lakin hələ də qadınlar Qərb ölkələrinə nisbətən daha erkən yaşlarda nigaha girirlər.

• **Boşanma** səviyyəsinin regionlara görə müxtəlif olduğunu nəzərə alaraq keçid dövründə bu halların adətən yüksək olduğu ölkələrdə boşanmaların sayı artmışdır. Qərbi MDB və Baltik ölkələrində boşanma hallarının ümumi səviyyəsi çox yüksək olmuşdur. 1995-1997-ci illərdə boşananlar ilə ailə həyatı quranlar arasında nisbət Estoniyada daha çox olmuşdur. Ailələrin dağılmasının sayı artdığı ölkələrdə buna səbəb sosial gərginlik, həyat tərzinin dəyişməsi, sosial dəyərlərin və boşanma hallarının adıləşməsi ilə izah edilə bilər. Lakin erkən boşanma hallarının səviyyəsi aşağı olan Özbəkistan və keçmiş Yuqoslaviya Respublikasının hissəsi olan Makedoniya kimi ölkələrdə ailə həyatı quranların sayı boşananlara nisbətən daha çoxdur. Qafqaz respublikalarında boşanma hallarının sayı kəskin azalmışdır.

• **Ailənin strukturu** da həmçinin demoqrafik cərəyanların təsirinə məruzə qalmışdır. Məsələn, bura qanuni nigaha girənlərin az olması, nigahdankənar yaşama hallarının artması, eləcə də bir sıra ölkələrdə boşanma hallarının çox olması və yaxud vaxtından əvvəl ölüm hallarının çoxalması kimi misalları aid etmək olar. Məlumatların mövcud olduğu ölkələrdə getdikcə daha çox uşaq hər iki valideyni olan ailələrdə yaşamırlar. Bunun əksinə bu uşaqların tək valideyni olan ailələrdə və yaxud övladlığa götürülmüş böyük ailələrdə yaşamaq meylləri getdikcə artır. Rəqəmlər göstərir ki, Türkmənistanda evli olmayan qadına doğum

səviyyəsi 5%-dən də aşağı olduğu halda, bu rəqəm Estoniyada 50%-dən də artıqdır ki, bu da 1989-cı ildən 2 dəfə artmışdır.

Gənc kişi və qadınların qazanc mənbələrinin azalması və oxşar sistemlərin iqtisadi əhəmiyyətinin artması gəlir mənbələrində mühüm rol oynaya bilər. Bundan əlavə ailə siyasəti üzərindən siyasi don götürüldüyündən hər bir ölkədə müxtəlif sosial və mədəni faktorlar getdikcə demoqrafik vəziyyətin mühüm hissəsinə çevrilir.

Ailə gəlirlərinə kömək

İslahatların ilk illərində bir çox ölkələr baş verən dəyişikliklərin təsirini azaltmaq məqsədilə ailə gəlirlərinə yardımlar edirdilər. Bununla belə keçid dövrü uzandıqca bu ölkələr getdikcə daha az ailə müavinətlərinə vəsait ayırırdılar. Yardım proqramları adətən nəzərdə tutulan səviyyədən aşağı olur və bir sıra hallarda bu yardımlar tamamilə ləğv edilirdi. Hesabat üçün aparılan təhqiqatlar göstərmişdir ki, adətən ailə müavinətlərini analar almışlar. Bunun da səbəbi görünür müavinətlərin azalmasını daha kəskin hiss edən qadınların olması ilə izah edilə bilər.

Eyni zamanda bir çox ölkələrdə boşanma halları və ailədə təkvalideynlik daha çox ümumi hala çevrilmişdir. Nəticədə qadın və uşaqlar maliyyə çətinliyi və yoxsulluq qarşısında böyük risk altına düşürlər. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, boşanma və nığahdankənar qanunsuz həyat səviyyəsi həttə nisbətən aşağı olan ölkələrdə belə təkvalideynlik səviyyəsi artmışdır. 1995-ci ildə Polşada uşaqların təqribən 12%-i anaları və 1%-i ataları ilə yaşamışlar. Həmçinin müəyyən edilmişdir ki, çoxuşaqlı ailələrdə də boşanma halları yüksək olduğundan uşaqların böyük bir hissəsi təhlükə altına düşürlər.

Ailələrdə tək valideynin olması regionda yeni bir fenomen deyildir. Ancaq bununla belə keçmişdə Polşa, Macarıstan və Rusiyadan alınan məlumatlar göstərmişdir ki, tək valideyni olan uşaqlar ilə hər iki valideyni olan uşaqlar arasında yoxsulluq səviyyəsi (İngiltərə və ABŞ-dan fərqli olaraq) çox az fərqlənmişdir. Bunun da səbəbi kifayət qədər ailələrə ayrılan müavinətlərin, zamanətli iş yerlərinin və uşaqlara məqsədyönlü qayğının olması ilə izah edilə bilər. lakin bütün bunlar aşılarmaya məruz qaldığından və yuxarıda qeyd edilən demoqrafik cərəyanların baş verməsi səbəbindən indi bir valideyni ilə yaşayan yeni nəsil uşaqlar regionda daha çox təhlükələr ilə üzləşməli olurlar.

Hesabatda həmçinin qeyri-rəsmi qəyyumlar tərəfindən uşaqlara ayrılan yardımlar və ailənin gəlir mənbələri çərçivəsində mövcud olan yeni siyasətin bir hissəsi kimi uşaqların özlərini dolandırmaq məsələlərinə nəzər salınır.

Uşaqlara qayğı məsələlərində baş verən dəyişikliklər

Ailələr üçün valideynlik vəzifəsini və əmək fəaliyyətini həyata keçirməklə yanaşı yetkinlik yaşına çatmış uşaqların lazımi dərəcədə qayğısına qalmaq çox çətinidir. Hesabat keçid dövründə uşaqlara sahələrində olan dəyişiklikləri əyani surətdə təsvir edir. Belə ki, körpə və uşaqların sayı kəskin surətdə azalmış, ictimai uşaq tərbiyə müəssisələrindən istifadə etmək imkanları aşağı düşmüş, uşaqların tərbiyəsi xərcləri artmış, uşaqların ailələrdə tərbiyə alması genişlənmişdir.

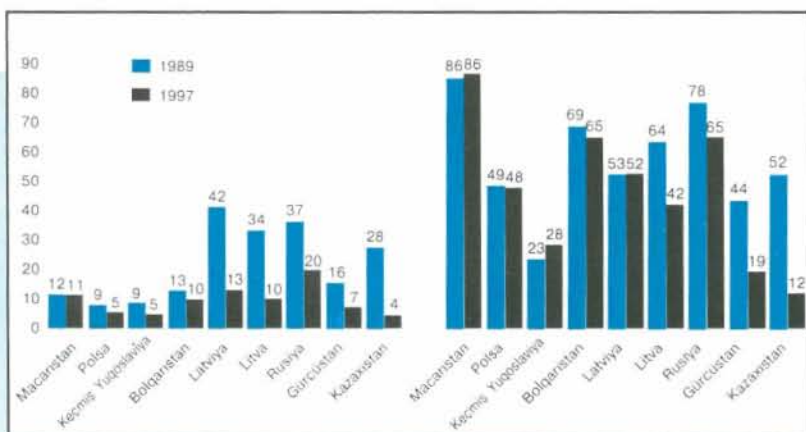
Analıq dövründə qadınlara düşən hüquqlar və ailə vəziyyətinə görə məzuniyyət şərtləri dəyişməz qalmışdır. Bu hüquqlar hətta bir sıra ölkələrdə artırılmışdır. Bununla belə hamiləliyə və ailə vəziyyətinə görə qadınlara verilən məzuniyyət nəcib niyyət olmasına baxmayaraq bu məvhumlar yeni yaranmış məşğulluq bazarında adətən yerinə yetirilmir.

Belə ki, müəyyən edilmişdir ki, işə gətirən şəxslər bu məzuniyyətləri könülsüz veriyindən valideynlər məzuniyyətlərdən yetərincə faydalanmaq imkanına malik olmurlar. Məsələn, Çexiyada 1993-cü ildə hamiləliyə görə qanuni düşən məzuniyyətin 23%-i istifadə olunmamışdır. Belə ki, 1989-cu il ilə müqayisədə bu rəqəm 5% olmuşdur. Polşada ali təhsilli qadınların 2/3-i dekret məzuniyyəti bitməmiş işə çıxmışlar. Kişilərin ailə vəziyyətinə görə məzuniyyətdən istifadə etməsi çox cüzi olmuşdur.

6-cı sxem 1989-97-ci illərdə uşaq təlim-tərbiyə sisteminin əsas sütunu sayılan körpələr evində və uşaq baxçalarında qəbulun səviyyəsində baş verən dəyişiklikləri əyani şəkildə təsvir edir. Bütün regionlarda keçid dövründə körpələr evinə (2 yaşadək olan uşaqlar) qəbulun səviyyəsi aşağı düşmüşdür. Keçid dövründən əvvəl qəbulun yüksək olduğu Baltik və Qərbi MDB ölkələrində belə bu səviyyənin aşağı düşməsi daha aydın hiss edilmişdir. Çexiya və Slovakiyada körpələr evi demək olar ki, fəaliyyətini tamamilə dayandırmışdır. Uşaq baxçalarına qəbulun səviyyəsi isə nisbətən az təsirə məruz qalmışdır.

Mərkəzi və Şərqi Avropanın bir çox ölkələrində bu səviyyə qismən bərpa edilmişdir. Bunun da səbəbi ictimaiyyətin uşaqlara qayğı məsələlərinə daha çox cavabdehliyi ilə izah edilə bilər. hesabatda həmçinin uşaqlara qayğı xərcləri və sosial yardım proqramları nəzərdən keçirilərkən bu nəticəyə gəlinir ki, qadın və kişilərin ailə vəzifələrini və əmək fəaliyyətini düzgün təmin etmək məqsədilə uşaq tərbiyə müəssisələrinin inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır.

*Yeniyetmə
uşaqların sayının
10-50 faiz
düşməsinə bax-
mayaraq körpələr
evinə və uşaq
baxçalarında
qəbulun
səviyyəsi
açmağdır*

Sxem 6 - Körpələr evi və uşaq baxçalarına qəbulun səviyyəsi, 1989-1997 (0-2 və 3-5/6 yaşlı uşaqların faizi)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 3.15

4 QADIN SAĞLAMLIĞI

Qadın sağlamlığı qadın bərabərliyini əks etdirir və bu bərabərliyi daha da gücləndirir. Bu uşaqların rifahı və ailələr baxımından da çox mühüm bir faktordur. Bu fəsilə ÜST-nin fiziki, əqli və sosial sağlamlıq konsepsiyasını əsas tutaraq keçid dövründə qadınların sağlamlıq məsələlərinin müxtəlif aspektlərinə nəzər salınır.

Ümumiyyətlə keçid dövründə qadınların sağlamlıq durumu yaxşı vəziyyətdə olmuş və onlar əsas tibbi xidmətlərdən yetərinə istifadə etmək imkanına malik olmuşlar. Bununla belə qadın sağlamlığının əsas diqqəti hamiləlik və körpə sağlamlığı üzərində qurulduğundan bütün yaş hədlərində və həyat mərhələlərində qadınların sağlamlığı bir qədər unudulmuşdu.

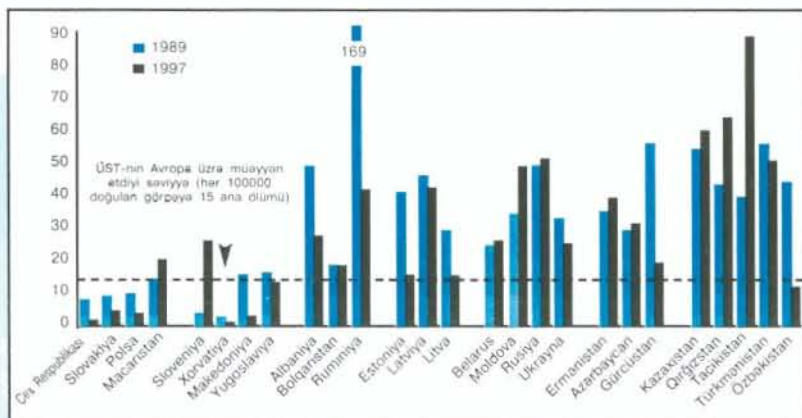
Xüsusən qadın sağlamlığı durumunun ümumi mənzərəsində bir sıra narahatlıq doğuran xüsusiyyətlər vardır. Bura bütün region boyunca körpə ölümü miqyasında nəzərəcarpacaq uyğunsuzluq, bir çox ölkələrdə ana ölümünün yüksək olması və demək olar ki, bütün ölkələrdə abort hallarının son dərəcə yüksək olması məsələləri daxildir.

Sağlamlığın kəskin surətdə pisləşməsi minimal orta ömür həddinin aşağı düşməsi ilə nəticələnmişdir. Məlumatların mövcud olduğu 23 ölkədə qadınların orta ömür həddi 16 dəfə, kişilərin isə 22 dəfə aşağı düşmüşdür. Bir çox ölkələrdə bu həddin aşağı düşməsi az və müvəqqəti olmuşsa, digərlərində isə bu səviyyə çox aşağı düşmüş və onu bərpa etmək xeyli çətinləşmişdir. Rusiyada qadınların orta ömür həddi 3,2 il, kişilərdə isə 6,2 il də düşmüşdür. Bunun da səbəbi streslər, zəif qidalanma, alkoqolizmin artması, təhqirlər və zorakılıq amilləri ilə bağlıdır.

Qadınların reproduktiv sağlamlığı

7-ci sxem bütün regionlar boyunca qadınların sağlamlıq durumunun əsas göstəriciləri olan ana ölümü səviyyəsində baş verən dəyişiklikləri göstərir. 1989-97-ci illərdə ana ölümü səviyyəsi keçid dövrü ölkələrinin demək olar ki, 2/3-də aşağı düşdüüyü zaman bu səviyyə ölkələrin 1/3-də artmışdır. Mərkəzi Avropa ölkələri ana ölümü səviyyəsini aşağı salmaqda daha çox müvəffəq

*Bir çox keçid
ölkələrində ana
ölümü hələdə
ÜST-nin Avropa
üzrə müəyyən
etdiyi səviyyədən
yuxarıdır*

Sxem 7 - Ana ölümü səviyyəsi 1989-1997 (hər 100000 doğulan körpəyə ana ölümü nisbəti)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 4.1

olmuşlar. Buna baxmayaraq ana ölümü səviyyəsi ÜST tərəfindən Avropanın 17 keçid ölkəsi üçün müəyyən etdiyi səviyyədən yüksəkdir. 11 ölkədə ana ölümünün hazırkı səviyyəsi ÜST-nin müəyyən etdiyi səviyyədən 2 dəfədən də artıqdır.

Hesabatda xüsusən keçmiş Sovetlər İttifaqı ölkələrində qadınların reproduktiv sağlamlıq durumunun pisləşməsinə dair dəlillər verilir. Bu ölkələrdə yaxşı qidalanma və doğuşdan sonra qayğının zəifləməsi nəticəsində bir çox yerlərdə doğuşla bağlı bütün növ fəsadlar- hemoroid, eklampsiya və xüsusən də anemiya halları artmışdır. Rusiyada uşaqların 23%-i bu fəsadlarla doğulmuş, 1996-cı ildə isə bu rəqəm 67% olmuşdur.

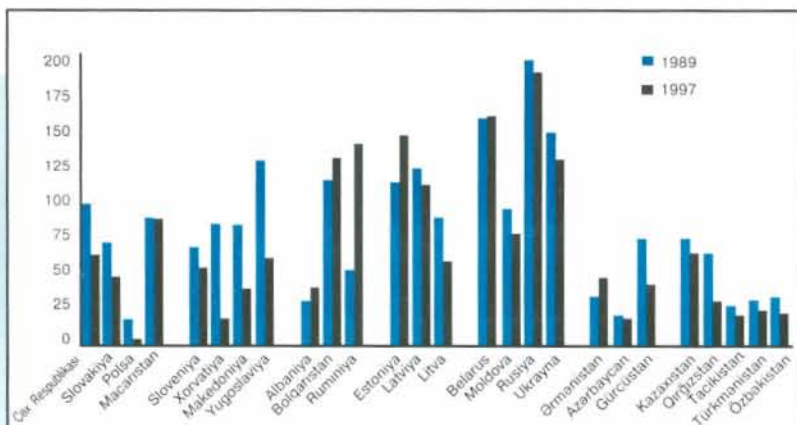
Tədqiq olunan ölkələrin əksəriyyətində yeni doğulan körpələrin sağlamlıq durumu bütün region boyunca aşağı düşmüşdür. Bura ölü və yaxud azçəkili, eləcə də anadangəlmə anomaliya ilə doğulan körpələri və doğuşdan əvvəl baş verən problemlərin sayının artmasını şamil etmək olar.

8-ci sxem qadın sağlamlığına mənfi təsir göstərən digər bir məsələni- abort hallarının miqyasını əks etdirir. Keçid dövründə gizli abortların ümumi sayı bütün ölkələrdə aşağı düşmüşdür. Lakin abort hallarının səviyyəsi yüksək vəziyyətdə qalır və faktiki olaraq ölkələrin 1/4 hissəsində bu rəqəm artmışdır. 1996-cı ildə regionda orta hesabla 100 doğuşa 100-dən də artıq abort düşdüyü halda, 1994-cü il ilə müqayisədə Avropa Birliyində bu rəqəm orta hesabla hər 100 doğuşa 20 abort nisbətində olmuşdur.

Abort hallarına görə Avropa birliyi səviyyəsinə yaxın olan yalnız bir neçə ölkə vardır ki, bu da Polşa (1993-cü ildə abortla bağlı qanunların daha sərt olduğu bir ölkə), Xorvatiya, Azərbaycan və Tacikistandır. Rusiyada hər doğulan uşağa 2 abort düşmüşdür ki, bu da 1997-ci ildə təqribən 2,5 milyon abort deməkdir.

Abort halları regionda ana ölümünün başlıca səbəblərindən biri olaraq qalmaqdadır və ana ölümü səbəblərinin 20-25%-ni təşkil edir. Bu həmçinin qadınların emosional vəziyyətinə də təsir edir. Abort hallarının yüksək olması bir sıra amillərdən asılıdır. Bura sosial məsələlərdən tutmuş abort əməliyyatlarından geniş istifadəyədək bir sıra amillər daxildir. Belə ki, hesabatda verilən dəqiq faktlar göstərir ki, ailələr ailə planlaşması və müasir kontraseptivlərdən yetərinə istifadə etmək imkanına malik deyillər.

*Abort hallarının
səviyyəsi hələdə
yüksəkdir və
hesabat gənc
qadınlar arasında
bu halın kəsimi
artmasını aşkar
etmişdir*

Sxem 8 - Abort hallarının səviyyəsi 1989-1997 (hər 100 doğulan körpəyə düşən legal abortlar)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 4.6

Həyat şəraiti və həyat tərzində baş verən dəyişikliklər

Keçid dövrü qadınların həyat şəraiti və həyat tərzini çox dəyişdirmişdir. Belə ki, bu sosial amillər qadın sağlamlığının ən əsas müəyyənədiciləridir. Faktlar göstərir ki, bir sıra ölkələrdə ərzaq mallarının azalması, qida maddələrinin keyfiyyətinin pisləşməsi və çörək məhsullarının dəmir maddələri ilə gücləndirilməsi, hamilə qadınları və uşaqları vitaminlər və mineral maddələr ilə təmin etmək məsələləri ilə bağlı müvafiq ərzaq proqramlarının olmaması nəticəsində əhali qidalanma problemi ilə üzləşmişdir. Hesabat həmçinin səhiyyə xidmətlərindən istifadə etmək imkanlarının azalması hallarını da qeyd etmişdir. Bura həmçinin müalicə və dərman xərclərinə olan maddi imkansızlıq da daxildir.

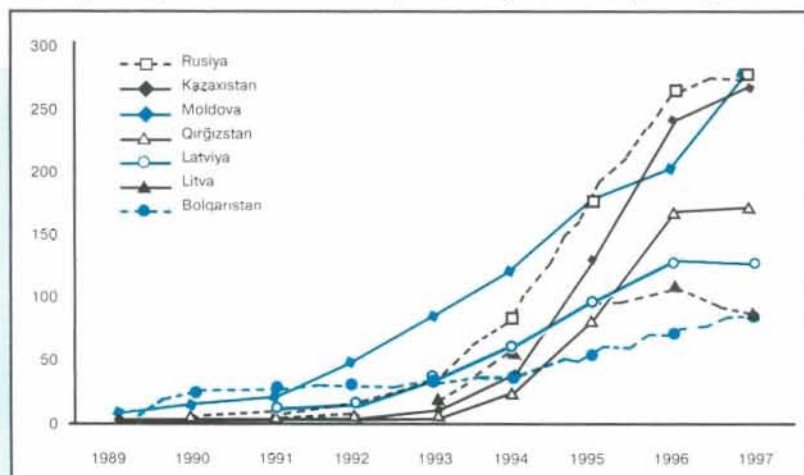
Keçid dövrü ab-havası elə bir mühit yaratmışdır ki, burada yoxsulluq, sosial gərginlik, miqrasiya və cinayətkarlıq artmış və sosial dəyərlər dəyişmişdir. Nəticədə təhlükə törədə bilən mənfi davranışların böyük təməli qoyulmuşdur. «Sosial bəlaların yayılması bu problemlərin həllinə yönələn məlumatların, təhsilin, infrastrukturun və müvafiq proqramın olmaması ilə mürəkkəbləşir.

Bir sıra göstəricilərdə keçid dövründə gənc qızlar arasında siqaret və alkoqollu içkilərdən istifadə halları kəskin surətdə artmışdır. Belə ki, bu pis vərdisləri onlar Qərb tərəfdaşlarından və əks cinslərindən əxz etmişlər. Məsələn, faktlar göstərir ki, gənc latış qızlar arasında siqaret çəkmək halları iki dəfə, 15 yaşlı polşalı qızların alkoqollu içkilərdən istifadə halları isə ən azı iki dəfə artmışdır.

Narkotik maddələrdən istifadə və cinsi yolla keçən xəstəliklərin yayılması səviyyəsi də qorxunc dərəcədə artmışdır. HIV-in artması narahatlıq doğurur. Belə ki, 1994-cü ildə HIV-ə yoluxanların sayı təqribən 30 mindən 1998-ci ilin sonunda 270 minədək artmışdır. HIV-in yayılmasının başlıca səbəbi narkotik maddələrdən külli miqdarda istifadə edilməsidir ki, fahişəlik də bunu tamamlayır.

Hesabatda verilən 9-cu sxem bir sıra ölkələrdə siflis infeksiyasının faciəvi surətdə artdığını göstərir. Bu da onu göstərir ki, insanların çoxu təhlükəsiz seksual əlaqələrdən istifadə etmir və buna görə də HIV infeksiyasına yoluxma riski altına düşürlər. Rəqəmlər Avropa Birliyində hər

*Bir sıra
ölkələrdə cinsi
yolla keçən
xəstəliklər
sürətlə yayılır*

Sxem 9 - Yeni qeydə alınan siflis nallarının sayında baş verən dəyişiklik (hər 100000 nəfərə)

Monba: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 4.13

100 min nəfərə orta hesabla iki. Mərkəzi və Şərqi Avropada 11 və keçmiş Sovetlər İttifaqında 221 siflisə yoluxma hallarının olduğunu göstərir. Sonuncu rəqəm Avropa Birliyi səviyyəsindən 100 dəfədən də artıqdır. Hesabatda verilən dəqiq təhlillər qadınların, xüsusən də gənc qadınların istər bioloji, istərsə də sosial baxımdan cinsi yolla keçən xəstəliklər qarşısında necə də zəif olduqlarını göstərir. Məsələn, Rusiyada 1997-ci ildə 18 yaşlı qızların hər 100 nəfərindən biri siflisə yoluxmuşdur.

Qadın sağlamlığının bir sıra göstəriciləri, məsələn, psixi sağlamlıq hələ də kiçik bir problem olaraq qəbul edilir və qadınların cəmiyyətdə asılılığı da daxil olmaqla sosial faktorların buna təsir etməsi tam dərk edilmir. Nəticə etibarilə bu problemlərə erkən müdaxilə və profilaktik tədbirlərə az diqqət yetirilir. Bu, xüsusən qadın və qızlar üçün çox qorxuludur. Belə ki, onlar stres və depressiya halları da daxil olmaqla kişi və oğlanlara nisbətən emosional problemlərlə üzləşməyə daha çox meyllidirlər. 19 ölkədə aparılan tədqiqatlar aşkar etmişdir ki, depressiya və travmalardan sonra qazanılan streslər ilə bağlı fəsadlar qadınların 1/3-nin psixi sağlamlığına təsir etmişdir. Bu rəqəm kişilər arasında 10%-dir.

5 QADINLARA QARŞI ZORAKILIQ

Qadınlara qarşı zorakılıq halları müasir dünyada insan haqlarının geniş miqyasda pozulması deməkdir və bu qadın bərabərliyinə olan böyük bir maneədir. Bu fəsilə təqdim edilən faktlar göstərir ki, regionlarda qadınlara qarşı zorakılıq geniş yayılmışdır.

Qadınlara qarşı zorakılığın canlı təsviri

Fəsilə bütün dünyada qadınlara qarşı zorakılıq hallarının geniş yayılmasını beynəlxalq səviyyədə nəzərdən keçirilir. Fəsilə bu zorakılıq hallarının bütün formalarının təfəssilatına varılır və bu problemin çaldığı həyəcan təbilinin tamamilə düzgün olduğu bildirilir. Bu zorakılığın təsirinə bilavasitə məruz qalan yalnız qızlar deyil, həmçinin anaları bu bəlaya düşər olan uşaqlar da bundan əziyyət çəkirlər.

Kommunizm dövründə qadınlara qarşı zorakılıq halları geniş miqyasda gizlədilir və rəsmən açıqlanmırdı. Keçid dövründə bu məsələ ilə bağlı sübut və dəlillər isə tam deyildir. Buna baxmayaraq inanmaq üçün kifayət qədər səbəb vardır ki, qadınlara qarşı zorakılıq hallarının bütün formaları artmışdır.

Keçid dövrünün həll edilməmiş problemləri qanunsuzluğun yayılması və cinayət hallarının artması ilə müşayiət olunmuşdur. Bura həmçinin regionun əksər hissələrində olan ağır cinayət halları da daxildir. Zorakılıq ilə bağlı belə halların artması şübhəsiz qadınları böyük təhlükə altında qoyur. Hesabatda yanaşı verilən 10, 11 və 12-ci sxemlər rəqəmləri regionlarda qadınlara qarşı zorakılığın nə qədər qəddarcasına kök saldığı qrafikdə təsvir edilir.

Qeydə alınan zorlama halları və ailə daxilində baş verən zorakılıqlar

Qeydə alınmış cinayət hallarının, qətlərin artması və zorakılıq hallarının kuliminasiya nöqtəsinə çatması onu göstərir ki, bu cəmiyyətdə qadınlara qarşı zorakılıq halları da daxil olmaqla bütün növ zorakılıq halları artmışdır. 1991-ci il təhlilləri bu nəticəyə gəlmişdir ki, Rusiya qadınları kişilərə nisbətən 6 dəfə çox, Qərbi Avropa və Şimali Amerika qadınlarına nisbətən isə bir neçə dəfə çox yaxın partnyorları tərəfindən qətlə yetirilə bilirlər.

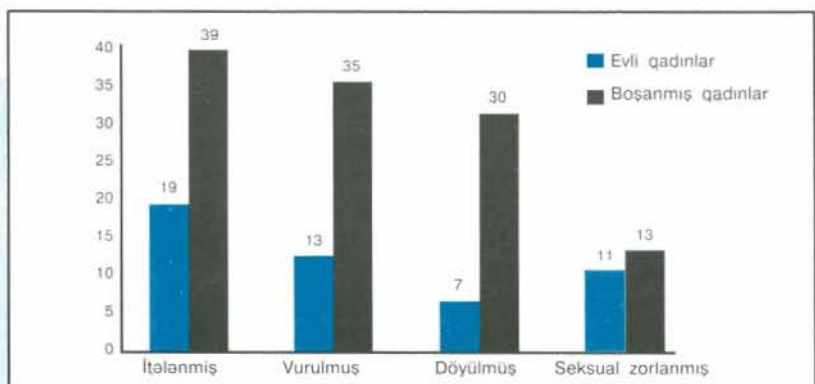
Hesabatda aşkar edilən təəccüblü fakt ondan ibarətdir ki, məlumatların mövcud olduğu bütün keçid ölkələrində zorlama hallarının səviyyəsi aşağı düşmüş, və ya qətl hadisələrinə nisbətən az artmışdır. Hesabatdan bu qənaətə gəlmək olar ki, bu mənzərə faktiki zorlama hallarının azalmasından daha çox onun qeydə alınma səviyyəsinin aşağı düşməsinə əks etdirir. Seksual zorlama hallarının qeydə alınması ümumi hal olmasa da keçid dövrü regionunda bu xüsusi narahatlığa səbəb olur. Həmçinin faktlar vardır ki, bu halları həll etməkdə adətən polisin gücünə və bacarığına inam çox azdır. Təhlillər onu da göstərir ki, zorakılığın qurbanı olan qadınlar tibb mütəxəssislərdən, polis məmurlarından, prokurorluq və məhkəmə rəsmilərindən və sosila sahənin işçilərindən müvafiq kömək ala bilmirlər.

Zorlama hallarının qeydə alınması səviyyəsi aşağı olsa da ailə daxilində baş verən zorakılığın cinayət tərkibi hələ də tam dərk edilməmişdir. Həqiqətən də faktlar göstərir ki, qadınlara qarşı olan zorakılıq halları hüquq mühafizə orqanları tərəfindən bəzən ciddi qəbul edilmir və ailə daxilində baş verən zorakılıq adətən hətta cinayət tərkibi kimi hesab edilmir.

Məlumatların mövcud olduğu bütün ölkələrdə təhlillər bu növ zorakılıq hallarının yüksək olduğunu göstərir. Belə ki, bu hallar yaxın əlaqədə olan zərərçəkən və cinayətkar arasında baş verir. Bura həmçinin emosional təhqirlər və etimadsızlıq, eləcə də seksual və fiziki zorakılıq halları daxildir. Hesabatda verilən 10-cu sxem 1996-cı ilin təhlillərinə görə Moskvada evli və boşanmış qadınlar arasında bu problemin geniş yayışmasını əyani şəkildə təsvir edilir. Bu qadınların hər onundan biri seksual zorlanmaya və boşanmış qadınların hər beş nəfərindən ikisi döyüldüyünü və fiziki təhqirlərə məruz qaldıqlarını demişlər.

Buradan belə bir nəticə çıxır ki, alkoqolizm ailə daxilində baş verən zorakılığın ən əsas amilidir və bu zorakılıq boşanma ilə nəticələnir.

*Boşanmış
qadınların ailədə
baş verən
zorakılığa daha
çox məruz qal-
ması qeydə
alınmışdır*

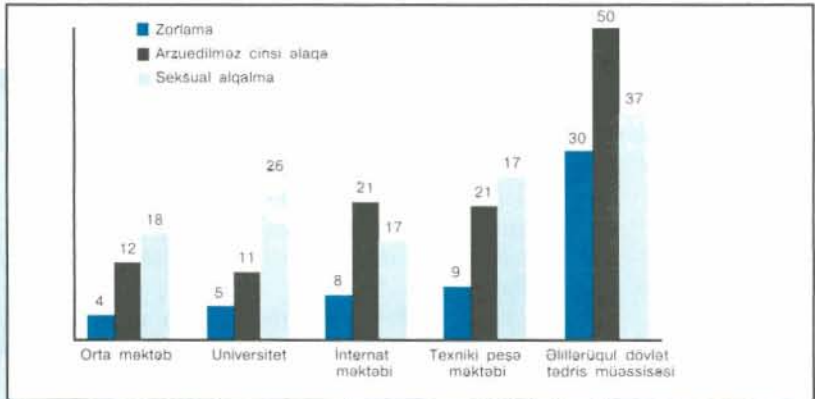

Sxem 10 - Moskvada qadınların ailə daxilində qeydə alınmış zorakılığın müxtəlif formaları-1996 (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 5.6

Faciəvi haldır ki, uşaqlara qarşı seksual və fiziki təhqirlər də geniş yayılmışdır. Hesabatda verilən 11-ci sxem 1995-ci ildə Ukraynada 1500 gənc oğlan və qız arasında aparılan araşdırmaların nəticələri haqqında məlumat verir və göstərir ki, uşaqlar əsas təhsil müəssisələrində geniş miqyasda zorakılıq, arzu edilməz seksual əlaqələr və şəxsiyyətin alqaldılması hallarına məruz qalmışlar. Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyində olan internat məktəblərində vəziyyət xüsusən narahatlıq doğurur. Belə ki, burada yaşayan uşaqların 50%-i arzu edilməz seksual əlaqədə olmuş və 30%-i də zorlanmaya məruz qalmışlar.

Bir sıra tədris müəssisələrində hər yeni tələmədən 2-ci arzu edilməz cinsi əlaqə ilə üzləşmişlər

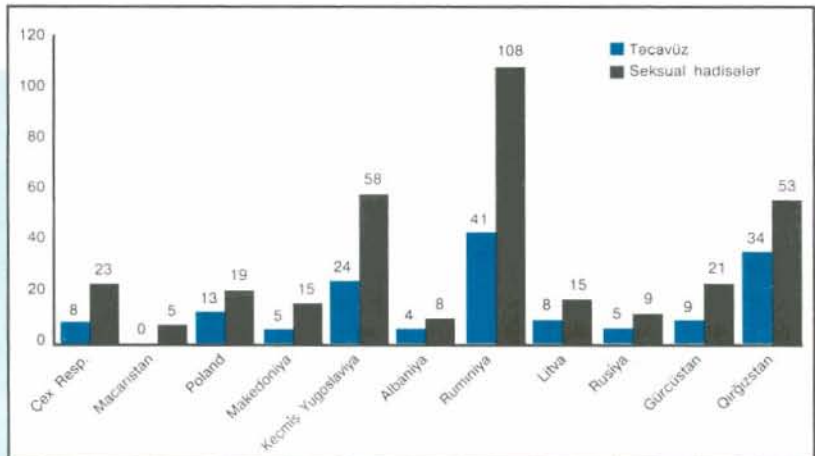

Sxem 11 - Tədris müəssisəsinin növünə görə 1995-ci ildə Ukraynada oğlan və qızlar arasında qeydə alınmış cinsi zorakılıq (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 5.7

Orta Asiyadan alınan məlumatlar göstərir ki, gənc qadınlar, xüsusən ailədə baş verən zorakılıq və bəzi hallarda özünə qəsd və intihar halları təhlükəsi altındadırlar.

İş yerlərində zorakılıq qeyri-adi bir hal deyildir və qadınların cəmiyyətdə asılılığı onları daha böyük təhlükələrə məruz qoyur

Sxem 12 - Qadınların iş yerlərində cəlb olunduqları təcavüz və seksual hadisələrin yayılması nisbəti, 1996 (hər 1000 qarına)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 5.8

İqtisadiyyatın zəiflədiyi bir zamanda qadınlar iş tapmaq və ya iş yerini qorumaq məqsədilə seksual təhlükələr qarşısında daha çox zəif olub bilərlər. BMT-nin regionlararası Cinayət və Ədalət Araşdırma İnstitutu

tərəfindən iş yerlərində təqiblərə dair 1996-cı ildə 34 ölkədə aparılan geniş təhlillərə əsasən qadınlara qarşı zorakılıq halları, həmçinin iş yerlərinə də təsir etmişdir. Bu faktlar hesabatda verilən 12-ci sxemdə göstərilmişdir. 12-ci sxem 11 keçid dövrü ölkəsində qadın işçilər arasında zorlama (daha geniş yayıldığı müəyyən olunub) və seksual hadisələrin geniş yayılmasına dair faktlar təqdim edir.

Əgər hətta bu səviyyə ölkələr arasında asanlıqla müqayisə edilə bilməsə də (belə ki, bu növ hadisələr müxtəlif cür anlaşıla və yozula bilər) verilən ərqəmlər ətsdiq edir ki, qadınların mühüm bir hissəsi iş yerlərində cinsi hadisələrin qurbanı olurlar.

Keçid dövründə həmçinin qadınlara qarşı zorakılığın yeni formaları da baş vermişdir. Etnik münaqişələrdə silah gücünə qadınlara qarşı zorakılıq, təcavüz və məcburi hamiləlik kimi hallar çox dəhşətlidir. Regionlarda 100 minlərlə qadın və uşaq köçkünlük faciəsinin acısını dadmışdır və xüsusən də qaçqın qadınlar seksual istismar və təhqirlər qarşısında çox zəifdirlər. Hesabatda həmçinin seksual istismar məqsədilə qadınların yaxın ölkələrə səfərlər etməsi ilə bağlı faktların olması da qeyd edilir. Qadın alverinin çiçəklənməsi xüsusən narahatlıq doğurur. Belə ki, bu, qadınları daha yüksək risk altında qoyur.

Artıq keçid dövrü ölkələrinin islahatların bir hissəsi kimi qadınlara qarşı zorakılıq hallarına yönəlmək geniş miqyaslı strategiyalarda birgə əməkdaşlıq etməsinə gözəl bir imkan yaranmışdır. Hesabat əildə baş verən zorakılığı cinayət hadisəsi kimi qəbul edilməsi, hüquq mühafizə orqanlarının bu işə daha həssas yanaşması, ictimaiyyətin məlumatlarının artırılması və məktəblərdə, iş yerlərində, ailələrdə və əhali arasında bu cür halların qarşısını almaq yönümündə işlərin aparılması imkanını araşdırır.

6 QADINLAR DƏYİŞİKLİKLƏRİN HƏLLEDİCİ QÜVVƏSİ KİMİ

Cəmiyyətdə gender bərabərliyinin yaradılması qadınların bütün səviyyələrdə və qərarların qəbul edilməsi sahələrində bərabər təmsil olunması və iştirakını tələb edir. Bu fəsil siyasi və iqtisadi qərarların qəbul edilməsində qadınların nüfuzu məsələlərini araşdırır və regionun yeni sivil cəmiyyətində qadınların iştirakının təməlini qoymaq zərurətinə diqqət yetirir.

Qadınlar siyasi və iqtisadi həyatın zirvəsində

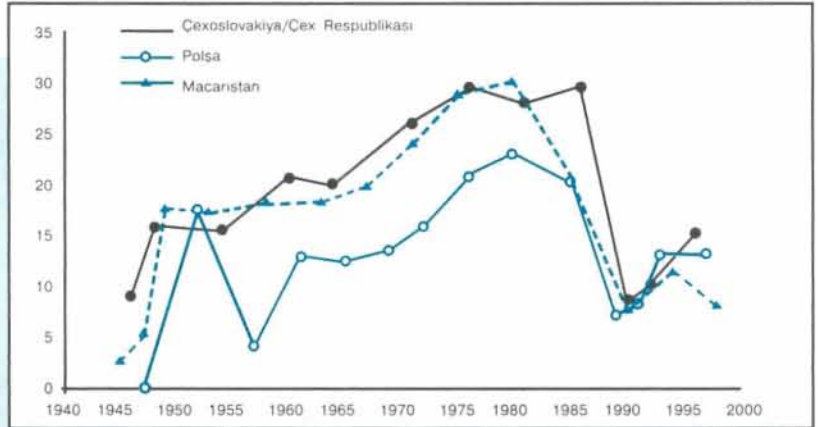
Keçid dövründə qadınların səsləri eşidilmişsə də bu, çox zəif olmuşdur. Lakin qadınların yeni demokratik cəmiyyətdə təmsil olunmasını həvəsləndirmək məqsədilə mühüm təməl daşları atılmalıdır. Qarşıda duran mühüm vəzifələrdən biri də gender bərabərliyi, cəmiyyətdə qadınların həqiqi təmsil olunma və iştirakı ideyalarını qoruyub saxlamaqla zorla qəbul edilmiş və çox zaman illüziya olan kommunizm eqalitarizmini kəsib atmaqdır.

Hesabatda göstərilən 13-cü sxem ərqəmi keçid dövrünün gözlənilməz təsirləri də daxil olmaqla keçən 50 il ərzində qadınların milli parlamentdə təmsil edilmə inkişafının dramatik təsvirlərini verir. Bütün regionlarda parlamentə seçilən qadınların nisbəti kəskin surətdə aşağı

düşmüşdür. Bu nisbət kommunizm cəmiyyətində bir çox ölkələrdə qadınlar üçün qoyulan 30%-lik kvotadan təqribən 4-14%-dək azalmışdır. Buna baxmayaraq təqdirəlayiq haldır ki, kommunizm cəmiyyətində irəli çəkilmə qadınlarla müqayisədə bu günün qadın deputatları sözün həqiqi mənasında öz cəmiyyətlərinin əsl siyasətçiləridirlər.

Lakin bir çox keçid dövrü ölkələrində qadınların siyasətə rəhbərlik etmələrinə nail olmaq üçün keçiləsi uzun bir yol vardır. Hesabatda həmçinin aşkar edilmişdir ki, siyasi partiyalarda rəhbər vəzifələrdə qadınlar kişilərə nisbətən daha az təmsil olunurlar və yeni çox partiyalı seçkilərdə namizəd olan qadınların seçilmək şansı kişi həmkarlarından daha azdır.

İki demokratik seçkilərdən dərhal sonra parlamentlərdə qadınların nisbəti kəskin sürətdə aşağı düşmüşdür

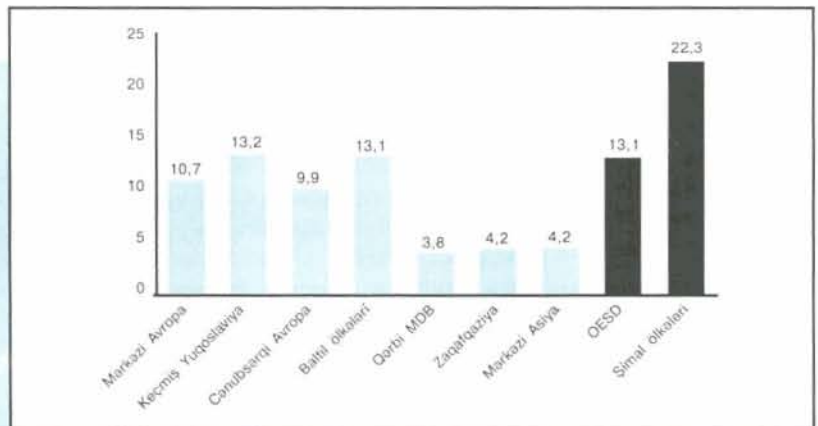
Sxem 13 - Parlamentdə qadınların nisbəti 1945-1998 (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 6.1

Qadınlar nazirlik və digər idarələrdə yüksək dövlət vəzifələrində daha az təmsil olunurlar. Hesabatda verilən 14-cü sxem sub-regionlara görə yüksək dövlət vəzifəsi tutmuş qadınların nisbətini təqdim edir və bu səviyyəni Şimal və digər OESD ölkələri ilə müqayisəsini verir. Bu şəkildən aydın görünür ki, bir çox MDB ölkələrində qadınların yüksək dövlət vəzifələrini tutmaq şansları azdır və mövcud olan məlumatlar eyni vəziyyətin qanunvericilik orqanlarında da baş verdiyini göstərir.

Kommunizm cəmiyyətində qadınların dövlət müəssisələrinə

Yalnız çox az qadın yüksək vəzifə sahibidirlər, bu hal xüsusi MDB ölkələrində daha çox nəzərəçarpar

Sxem 14 - Yüksək dövlət vəzifələri tutmuş qadınlar 1996 (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 6.4

Kommunizm cəmiyyətində qadınların dövlət müəssisələrinə rəhbərlik etməsi səviyyəsi aşağı idi və bu vəziyyət yeni özəl biznes sahəsində də dəyişməz olaraq qalmışdır. Nəməsələn, Çex Respublikasında iri özəl təşkilatlara və şirkətlərə qadınların rəhbərlik etməsi nisbəti hər 10 kişi müdirə bir qadın olması aşkar edilmişdir. (Qadınların məvacibləri kişi həmkarlarının maaşlarının 68%-ni təşkil edir).

Bununla belə sxemin aşağısına baxdıqda qanunvericilik orqanlarında bu vəziyyətin yaxşılaşmağa doğru getdiyi məlum olur. Belə ki, qadınlar qanunvericilik orqanlarında məşğulluq fəaliyyətinin böyük bir hissəsini- 3-7%-ni təşkil edir. Ümumiyyətlə bu idarəçilik sahəsində qadınlar vəzifələrin 23-38%-ni bölüşürlər ki, bu da müvəffəqiyyətlə Qərb ölkələri ilə müqayisə oluna bilər.

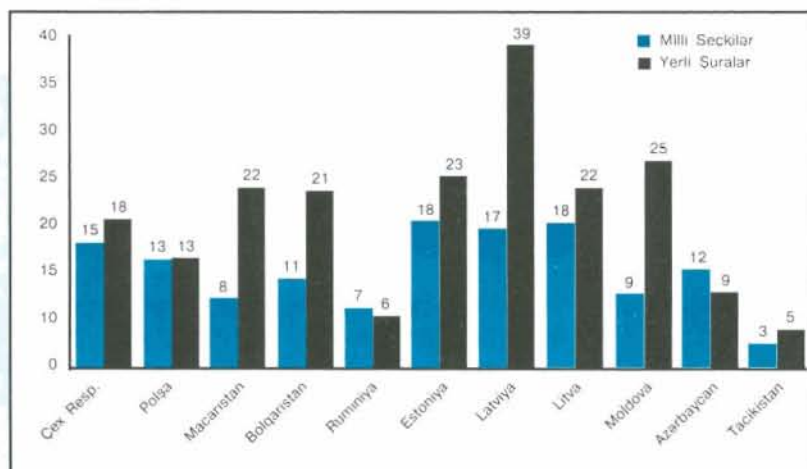
Bundan əlavə hesabatda verilən növbəti sxemdə peşə klassifikasiyasına görə bir çox keçid dövrü ölkələrində qadınların kişilərlə bərabər və ya ondan da artıq vəzifələrə sahib olmaları aşkar olunur. Məsələn, Rumıniyada mütəxəssislərin tam yarısı qadınlardır. Bu rəqəm Slovakiyada 2/3 və Litvada 70% təşkil edir.

Qadınlar vətəndaş cəmiyyətinin təməl daşlarıdır

Hesabat yerli siyasətçilər, qeyri-hökumət təşkilatları və kiçik biznes sahələri vasitəsilə regionun təməli qoyulacaq yeni vətəndaş cəmiyyətində qadınların iştirak etməsi əhəmiyyətini araşdırır.

Hesabatda 15-ci sxem rəqəmi göstərir ki, qadınlar milli siyasət səviyyəsindən daha çox yerli səviyyədə uğur qazanmışlar. Məlumatların mövcud olduğu ölkələrin 9-da yerli dövlət idarəçiliyinə seçilən qadınların nisbəti milli parlamentə seçilən qadınlardan daha yüksəkdir. Latviyada yerli dövlət orqanlarında qadınların iştirak səviyyəsi təqribən 40%-dir və bu da milli parlamentdə olan qadınların səviyyəsindən iki dəfədən də artıqdır. Bütün region boyunca bir çox səlahiyyətlərin yerli idarəçilik orqanlarına keçdiyi bir zaman mövcud olan bu nüfuz səviyyəsi çox mühümdür.

Yerli şuralarda qadınların nisbətən yüksək təmsil edilməsi nisbəti gələcək üçün gözəl əsas yarada bilər

Sxem 15 - Yerli şuralara və milli parlamentə seçilmiş qadınların nisbəti (faizlə)

Mənbə: Regional Monitoring Hesabatı №6, Sxem 6.6

Demokratik cəmiyyətdə vətəndaş cəmiyyətləri artan və güclü üçüncü sektoru yaradır və bu da öz növbəsində ictimai və özəl sektorlar ilə qoşa fəaliyyət göstərir. Bir çox keçid dövrü ölkələrində siyasi azadlıq qeyri-hökumət təşkilatlarının, sosial hərəkatların, ictimai qurumların və media vasitələrinin formalaşmasına təkan vermişdir. Hesabatda kommunizm təcrübəsindən qalan bir sıra feminist təşkilatların olması qeyd edilir və qadın bərabərliyinin tərəqqisinə nail olmaq məqsədilə belə vətəndaş cəmiyyətlərinin əhəmiyyəti vurğulanır.

10 keçid dövrü ölkəsində aparılan araşdırma fəaliyyətdə olan bir sıra qadın təşkilatları aşkar etmişdir. Bu təşkilatların məşğul olduğu 4 spesifik sahə vardır: bunlar siyasi məsələlər və haqlar, biznes və peşə fəaliyyətlərinin qurulmasına kömək, sosial xidmətlər, məsələn, səhiyyə və təhsil, qadınlara qarşı zorakılıq və ailə daxili təhqirlər ilə bağlı məsələlərdir.

Hesabat həmçinin qadınların sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağın tarixi imkanlarını və xüsusi əhəmiyyətini də qeyd edir. Qadınların sahibkarlıq fəaliyyəti bir sıra stereotipləri qıra və biznesə yeni yanaşma tərzini gətirir və regionda mövcud yüksək yoxsulluq səviyyəsini aşağı salmağa kömək edə bilər.

Qadınlar kişilərə nisbətən daha az sahibkardırlar. Buna baxmayaraq onlar bütün sahibkarların təqribən 1/4 hissəsini təmsil edirlər. Bu nisbət bazar iqtisadiyyatı yüksək inkişaf etmiş bir çox ölkələrlə uyğunluq təşkil edir. Qadınların yeni özəl biznes sektorlarında iştirak etməsi adətən keçid dövrü iqtisadiyyatının zəif olması ilə əlaqədardır. Hesabat mikro və kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafında qadınların sosial sistemlər şəbəkəsinin əhəmiyyətini və ailə qayğıları, təlimləri və kredit alma imkanlarının olmaması da daxil olmaqla qadınların maliyyə və biznes sahələrinin genişləndirilməsi sahələrində üzləşdiyi maneələri araşdırır.

NƏTİCƏ

Keçid dövrü ölkələrində bazar iqtisadiyyatının tədricən inkişaf etdirilməsi və demokratik cəmiyyət quruculuğunda qadınların tam iştirakını təmin etmək istiqamətində görüləcək çox işlər vardır. Təqdirəlayiq bir haldır ki, qadınların təhsil və iş təcrübələrində qazandıqları müsbət keyfiyyətlər bu yolda tərəqqinin əldə edilməsinə bariz nümunədir. Bundan əlavə, uyğunsuzluğun ifadə edilməsi, siyasi meydanda həqiqi təmsil olunma, iqtisadi inkişaf və seçmə hüququnun artması keçid dövrünün əsas prinsipləri sayılırsa, bu prinsiplər həmçinin qadın bərabərliyi hərəkatı üçün də eyni dəyərlərdir.

Lakin külli miqdarda olan faktlar göstərir ki, ölkələr bu mühüm resurslar üzərində qüvvələrini cəmləşdirir və gender bərabərliyini yeni yaranan cəmiyyətə inteqrasiya edə bilmirlər. Bu işlərin həqiqi inkişafını sürətləndirmək məqsədilə gender problemi gündəlikdə duran siyasi və ictimai məsələlərə daha yaxın inteqrasiya edilməlidir. Hesabatda verilən təhlillər region boyunca aşağıdakı sahələr üzrə fəaliyyətin həyata keçirilməsini təkid edir:

* **İnsan kapitalı:** keçid dövrü cəmiyyətləri gender bərabərliyi və uşaqların rifahı sahəsində müqayisəli səviyyəni yaratmaq məqsədilə qadın və

uşaqlara yönəldilən investisiyaları artırmalı və ya onu müəyyən etməlidirlər. Bunun mənası gender bərabərliyinin və iqtisadi çiçəklənmənin müəyyənedicisi olan təhsil islahatlarının aparılması və ondan istifadə etmək imkanlarına kömək etməkdir. Bunun mənası qadın sağlamlığı məsələlərinə daha həssaslıqla yanaşmaq deməkdir. Bura həmçinin qadınların doğuş xidmətlərini gücləndirməklə yanaşı, sağlam həyat tərzini və fərdi sağlamlıq məsələlərinə kömək edəcək ardıcıl strategiyaların olması da daxildir.

Uşaqların tərbiyəsi: keçid dövründə ailənin mühüm yer tutması bir daha təsdiq edilmişdir. Uşaqların tərbiyəsi işində qadınların, kişilərin və cəmiyyətin rolunu tarazlaşdırmaq üçün gözəl bir zamandır. Uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə hərtərəfli məşğul olmaq üçün şəraitin yaradılmasına ehtiyac vardır. Məsələn, ailəyə dost münasibət bəsləyən iş yerləri, xüsusən də özəl sektorlarda, inkişaf etdirilməli və kişilər atalıq qayğısını yetərinə yerinə yetirmək üçün həvəsləndirilməli və dəstək almalıdırlar. Nəticə etibarilə qadın və kişilər bir fərd və ailə kimi iş ilə uşaqlarının tərbiyə məsələlərini tarazlamaqda ən yaxşı seçim imkanına malik olmalıdırlar.

Qadınlara qarşı zorakılıq: keçid dövründə zorakılıq hallarının geniş yayılmasına mühüm diqqət yetirilməlidir. Zorakılıq, xüsusən ailə daxilində baş verən zorakılıq halları daha ciddi olaraq cinayət məəcəlləsində müəyyən edilməli və məhkəmə sisteminə daha dəqiq araşdırılmalıdır. Zorakılığın qurbanı olanlara daha həssas münasibət bəslənməli və hüquqi, səhiyyə və sosial sistemlər tərəfindən dəstəklənməlidirlər. Qadınların təhqir dolu bir mühitdə yaşamaları üçün inkişaf yolları araşdırılmalı və bu kimi halların qarşısını almaq məqsədilə ictimaiyyətin müdaxiləsinə imkan yaradılmalıdır. Qeyri zorakılıq mədəniyyəti məktəbdən başlanaraq təlqin edilməlidir.

Qadınlar iş yerlərində: regionda qadınlar iş təcrübəsi və potensialının əsas qüvvəsini təmsil edirlər. Bu səviyyəni qiymətləndirmək üçün sonrakı təhlillərə ehtiyac vardır.

Bu sahədə qərarlar elə qəbul edilməlidir ki, əmək haqlarında olan gender uyğunsuzluğu və məşğulluqda gender balansı sifra yaxın olsun və işgüzarlığın qarşısını alan maneələr aradan qaldırılsın və sahibkarlıq fəaliyyətini həvəsləndirsin. Xüsusən də əsas diqqət qadınların özəl sektorlarda təmsil olunmasını yaxşılaşdırmağa yönəldilməlidir. Bura gender probleminə dair biliklərin artırılması, menecment üzrə təlimlər, ödənişlər və məşğulluq sahəsində bərabərlik kimi təşəbbüslər daxildir.

Qərarların qəbul edilməsində iştirak: qadınların siyasət, biznes və vətəndaş cəmiyyətində iştirak etməsinə kömək etmək məqsədilə fəal tədbirlər görülməlidir. Bu sitiqamətdə beynəlxalq aləmdə olan zəngin təcrübələr mövcuddur ki, bunlara əsaslanaraq bu təcrübələri tətbiq etmək olar.

Bunlar təhsil və təlim proqramları, gender bərabərliyi məsələsinə kömək etmək məqsədilə müəyyən edilmiş proqram və mexanizmlər, elmi araşdırmalar, siyasi partiyalar, qeyri-hökumət təşkilatlarının rəhbərliyi və nəzarəti ilə gender balansına yönəldilmiş və təcridən könüllü olaraq həyata keçirilən tədbirlər və qərarların qəbul edilməsi zamanı gender bərabərliyi ətrafında aşkarlıq şəraitində aparılan müzakirələrdir.

Dövlət rəhbərliyi: dövlət vətəndaşlar arasında bərabərlik imkanlarının yaradılması işinə kömək etməkdə həlledici rol oynaya bilər. Gender bərabərliyi problemi ilə məşğul olan mərkəzi dövlət orqanlarının

yaradılmasına və gücləndirilməsinə ehtiyac vardır.

Dövlətlər qadınlara qarşı diskriminasiya, zorakılıq və uşaq haqlarına dair BMT-nin konvensiyalarını həyata keçirmək məqsədilə həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə iş görə bilər. gender bərabərliyini təmin etmək məsələsində xalqa rəhbərliyi nümayiş etdirmək və cəmiyyətin digər sektorları ilə birgə fəaliyyət göstərmək dövlətlərin səlahiyyətləri daxilindədir.

Dövlətlər gender məsələləri ilə əlaqədar məlumatların hazırlanması və tədqiqatların aparılması və bu təhlillərə əsasən qanunların, proqram və siyasətlərin qəbul edilməsində müvəffəqiyyət qazana bilərlər.

İctimai fikir: keçid dövründə yaşayan demokratik cəmiyyətlərdə bir çox amillər regionda gender bərabərliyi ilə əlaqədar ictimai fikir formalaşdırılmasının böyük imkanlarını nümayiş etdirir.

Dövlətlər vətəndaşlar və qeyri-hökumət təşkilatları ilə məsləhətləşmələr və həmçinin xalqın məlumatlandırılması və təhsil kampaniyaları vasitəsilə bu məsələlərin gündəliyə çıxarılmasına yardımçı ola bilər. vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusən də qeyri-hökumət təşkilatları və digər qurumların inkişaf etməsi xalqın dialoqu üçün geniş imkanlar açır. Qadın həyatının reallıqlarını əks etdirməkdə kütləvi informasiya vasitələri aparıcı rol oynaya bilər. Böyük xalq dialoqu gender məsələlərini gündəlikdə saxlayır, cəmiyyətdə gender məvhumunun rolu ətrafında ehtimalları dəyişir, qadın, kişi və uşaqlar üçün geniş imkanlar açır.

YUNISEF-in İtaliyanın Florensiya şəhərində yerləşən Beynəlxalq Uşaq İnkişaf Mərkəzinin əsas diqqəti uşaq haqlarına yönəldilmişdir və bu beynəlxalq elmi-araşdırmalar mərkəzidir. Bu mərkəz YUNISEF-in və onun əməkdaşlıq etdiyi institutların fəaliyyətini daha da gücləndirmək, uşaqlar üçün yeni global həyat tərzini bərqərar edilməsinə kömək etmək və onların ehtiyaclarını ödəmək məqsədi ilə 1998-ci ildə yaradılmışdır. Mərkəzin ən əndə məqsədi istər inkişaf etmiş istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə 1989-cu il BMT-nin Uşaq Hüquqlarına dair Konvensiyanı həyata keçirməkdir.

Mərkəz öz fəaliyyətinin nəticələrini seminarlar, təlimlər və nəşrlər vasitəsilə yayır və bu fəaliyyət istər YUNISEF daxilində istərsə də kənarda əsasən qanunvericilərə, proqram icraçılarına, tədqiqatçılara və uşaqlarla bağlı digər sahələrə yönəldilmişdir. Bu mərkəz əsasən İtaliya hökuməti tərəfindən maliyələşir. Spesifik proqramlar üçün əlavə fondlar isə digər dövlətlər, beynəlxalq institutlar və özəl təşkilatlar tərəfindən ayrılır. Mərkəz Beynəlxalq Məşvərət Komitəsi Şurasından kömək alır. Bu şuraya YUNISEF-in icraçı direktoru sədrlik edir.

Mərkəz tərəfindən təqdim edilmiş Regional Monitoring Hesabatı (MONEE) Mərkəzi və Şərqi Avropada və Müstəqil Dövlətlər birliyində keçid dövrünün sosial aspektlərini əhatə edən özünəməxsus məlumat mənbəyidir. Hər il nəşr edilən hesabat regionda sosial iqtisadi cəريانların təsirinə məruz qalan uşaqlar və ailələr ilə bağlı ən son məlumatları özündə əks etdirir. Bura xüsusi mövzular üzrə dərin təhlillər və dəqiq statistik əlavələr daxildir.

Sosial və iqtisadi vəziyyətə dair 130 göstəricini özündə əks etdirən MONEE layihəsinə YUNISEF-in Beynəlxalq Uşaq İnkişaf Mərkəzi veb-saytında da baxmaq olar: www.unicef.org. Bu məcmuədə verilən rəylər müəlliflərə məxsusdur və YUNISEF-in siyasətini və nəzarətini əks etdirmir.

Tərtibat: Bernart Çazins

Çap olunmuşdur.

Azti Grafiche Tice-Siena, İtaliya

YUNICEF iyul 1999.

Bütün məktublar aşağıdakı ünvana göndərilməlidir.

UNICEF- ICDC International Child Development Centre Economic and Social Policy Programme

Piazza SS Annunziata 12

50122- Florence, Italy

Tel: +3905520 330

Fax: +39055244817

E-mail: ciusco@unicef/icdc.it

For orders: orders@unicef/icdc.it

www.unicef/icdc.org